

גליון ישרון

גליון תשרי תשל"ד

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

- ✧ ש"ז שרגאי: "ויואמר כל אשר נשמה באפו..." ✧ ע. פליישר:
- ✧ פיוט ליום כיפור ✧ ישראל אברהם: תשובה והתקדמות
- ✧ שמואל הכהן וינגרטן: קדוש, קדוש, קדוש ד' צבאות
- ✧ מ"ז סולה: האמונה הדתית להלכה ולמעשה ✧ משה י.
- ✧ שטרן: "אשר נשמה באפו..." ✧ י"מ לרמן: פנים חדשות
- ✧ ליום הכפורים ✧ ש"ד גולדפרב: תקיעות שופר ומן המיצר
- ✧ אהרן בי"ר: תקיעת שופר בראש השנה ✧ פנחס פלאי:
- ✧ היחס לבית הכנסת והנובע ממנו ✧ שמשון נשר: דרך ארץ
- ✧ קדמה לתורה ✧ נפתלי בן-מנחם: מנהגי ישרון.

הסתדרות ישרון

הועד הפועל, מערכת "טורי ישרון"

נוברכים את חברי הסתדרות
ישרון ונותפללי קהל ישרון
וביתם בברכת שנה טובה.
בשנת גאולה שלמה וקבוץ
גלויות. כנאמר:

"אם יהיה נדחך בקצה

השמים נושם יקבצך ד'

אלקיד ונושם יקחד"

(דברים, ל, ד)

ישרון

ירחון בהוצאת הסתדרות "ישרון", ירושלים
בעריכת משה י. שטרן

המערכת וההנהלה ת.ד. 7018 ירושלים
המערכת: נפתלי בן-מנחם, הרב שמואל נתן,
בנימין קוטובסקי

שנה ו, גליון לח, תשרי תשל"ד, ספטמבר 1973

ה ת ו כ ן :

טור הטורים: כבוד המקום וכבוד האדם	3
ש"ז שרגאי: "ויאמר כל אשר נשמה באפו..."	5
פרופ' ע. פליישר: פיוט ליום כיפור	7
פרופ' ישראל אברהם: תשובה והתקדמות	8
הרב שמואל הכהן וינגרטן: קדוש, קדוש, קדוש ד' צבאות.	10
הרב ד"ר מ"ז סולה: האמונה הדתית להלכה ולמעשה	11
משה י. שטרן: "אשר נשמה באפו..."	13
הרב ד"ר י"מ לרמן: פנים חדשות ליום הכפורים	16
הרב ד"ר ש"ד גולדפרב: תקיעות שופר ומן המיצר	17
אהרן ב"ר: תקיעת שופר בראש השנה	19
ד"ר פנחס פלאי: היחס לבית הכנסת והגובע ממנו	20
שמשון נשר: דרך ארץ קדמה לתורה	23
מורדכי בן דויד לבנון: מיכתבים קצרים לאחיי	27
נפתלי בן-מנחם: מנהגי ישרון	28
חידון באגדות חז"ל	29
ויהי בישרון	31

טור הטורים

כבוד המקום וכבוד האדם

חדש תשרי, הראשון לחדשי השנה, מכונה "חדש-הרחמים" והסליחות על שם תחילתו—עשרת ימי התשובה. אולם, חדש זה נתקדש בקדושה יתרה עד כדי כך שבימים שלאחר יום הכפורים אין אומרים בהם תחנון. וכך נאמר ב"שבלי הלקט", שכ"ג: "וארבעה ימים שבין יוה"כ לחג הסוכות נהגו בני מגנצא ובני ווירמישא שלא ליפול על פניהם. וכן מצאתי בשם רבינו שמחה מאישפירא ז"ל, שאין נופלין בארבעה ימים שבין יום כפור לחג הסוכות לפי שבהן נשלם בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו" ומוסיף המהרי"ל (הלכות יו"כ הגהות ומנהגים, לפי מדרש) "שאותן ד' ימים נתן הקב"ה מתנה לישראל, שמוחל עונותיהם כל אותן ד' הימים ואינו מתחיל למנות עונותיהם אלא מיום ראשון של סוכות". ורבי שלמה גנצפריד ב"קיצור שלחן ערוך" נימק:

וגם אנחנו עוסקים במצוות בגין סוכה והכנת אתרוג ושאר המינים (היינו שאין האדם פנוי בימים הללו לעברות) ועל זה אומר בעל "לחם הפנים": "כי בחמלת ד' עלינו רצה לזכות את ישראל והרבה לנו במצוות בימים אלו, כדי להשלים נפשותינו עד יום ז' לחג שהוא הושענא רבא ובו נגמר הדין אם לטוב וכר... וישתדל להרבות צדקה ומשפט וגמילות חסדים..."

ימי הרחמים הם ימים בהם מצווה האדם להתעלות, להרבות שלום וריעות בין אדם לאדם. מרובים דברי חז"ל על חובה זו דוקא בימים הללו. ידועה המחלוקת בין רבי לבין רבי יהודה על מי יו"כ מכפר. לפי רבי — עצם היום מכפר, בין אם שב ובין אם לא שב; לפי רבי יהודה — אין היום מכפר אלא על השבים (שבועות יג, א). כל זה מדובר בעברות שבין אדם למקום. אולם, על עברות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: "מכל חטאתכם לפני ד' תטהרו" (ויקרא, טז, ל) ... (יומא, ח, ט). בשעה היפה והנשגבה ביותר של היום הקדוש — בתפילת נעילה, הננו מיחדים בקשת מחילה וסליחה על כל עונותינו "למען נחלל מעושך ידנו" ואח"כ "ונשוב אליך לעשות חקי רצונך". הנה כי כן הרעיונות הנשגבים ביותר של אמונה והכרה במלכות ד' קשורה במידת התייחסותנו לזולת. זהו הטעם שרבות מהתפילות בימים הנוראים הן אוניברסליות על העולם כולו, על תבל ומלאו — מדינות ואנשים, שכן ערך האדם שנברא בצלם אלקים הוא נעלה. מעלת הגוף בכך שהוא מייצג דמות עליזת ולא רק גרתיק לנפש כדאמר רבא (סנהדרין, צט, ב): "כולהו גופי דרופתקי גינהו; טובי לדוכי דהוי דרופתקי דאורייתא = אשרי למי שוכה ונעשה גרתיק לתורה" (רש"י). הסיפור על הלל הוקן מבטא היטב את הדעה על מעמד האדם כשלעצמו. וכך נאמר (ויקרא רבא, בהר, לד, ג): "הלל הוקן בשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם. אמרו לו תלמידיו: רבי להיכן אתה הולך? אמר להם: לעשות מצוה. אמרו לו: וכי מה מצוה זו? אמר להם: לרחוץ בבית המרחץ. אמרו לו: וכי זו מצוה? אמר להם: מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרסאות ובבתי קרקסאות ומי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והם מעלים לו מזונות, ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות, אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ט, ו): "כי בצלם אלקים עשה את האדם" על אחת כמה וכמה". כבוד האדם הועמד במעלה גבוהה ביותר, עד כדי כך שחז"ל השוו את המכחש בעמיתו ככופר בעיקר. "חנניא בן חנניא אומר: "וכיחש בעמיתו" אין אדם כיחש בעמיתו עד שכופר בעיקר (תוספתא, שבועות ג, ו).

לדברים הללו נימה אקטואלית בימים אלה — חדש לפני הבחירות לכנסת ישראל. מטבע הדברים שבימי בחירות רצוצת הסובלנות ההדדית ניתרת. מפלגה מטיחה דברי לעז בחברתה, וכמותה איש בחברו שהשקפת עולמו שונה משלו. השמעת דעות ועמידה עליהן, לגטימית בהחלט. אך גם בעת מערכת בחירות מצווים אנו לשמור על ערכין מקודשין של כבוד האדם — תהיינה דעותיו אשר תהיינה. אין לרדת בשום זמן ולא בתקופת בחירות מסולם ערכים כלפי כל אדם. הדברים אמורים במיוחד לאלה אשר דבר התורה נר לרגלם ואינם עוברים על דברי חכמים. חוג ישרון מאחד בתוכו בעלי דעות שונים ובעלי אוריינטציה שונות. יעשה כל אחד בחוגו ויפעל להרבות אהבה וריעות. מסיבות שונות כולל העם בישראל חטיבות שונות שלכל אחת מהן תפיסת עולם שונה. עם זה אין לתת ליצר השנאה להפריד בינינו. בל נהיה כאותם היהודים, המתארים ע"י רבי ש"י עגנון בהקדמתו לספרו "ימים נוראים", שעמדו עטופי טליתות ועטרות כסף בראשיהם ולא הבחין בין אדם לאדם שכולם כאחד עם כל הבית כולו דומים היו כחטיבה אחת, ובאותה שעה שנפסקה התפילה נפסקה פתאום אותה חטיבה נאה...

היו הימים שלפני הבחירות ימי חשבון נפש לאומה. ימים בהם יפעל כל אחד לאחדותה, לרכוז כחותיה הנפשיים והרוחניים ולחזק ערכי תרבות ומסורת ישראל בבית המחקקים של כנסת ישראל.

"ויאמר כל אשר נשמה באפו"...

ש. ז. שרגאי

א

מאימתי הרגיש האדם בבריאה? מאימתי עמד על "בראשית"? — משעה שעמד על דעתו, לדעת את עצמו. משהתחיל האדם למנות "סדר זמנים": "ויהי ערב ויהי בוקר". עם "שהיה סדר זמנים קודם לכן" אין הוא בא בחשבוננו. סדר זמנים זה היה לפני יצירת האדם ואינו נתפס בשכלו.

מכיון שהכיר האדם שהוא יש וגמצא, טרח ויגע לדעת מה מקומו בעולם זה הסובב אותו, ושהוא מסתובב בתוכו, ומצא שהוא חלק מכל היקום אשר מסביב לו מלמעלה ומלמטה. הוא מצא עצמו נמשך למעלה, מחפש קשרו בשמים ועם זה עומד בשתי רגליו למטה, על האדמה. ואילו ברוחו מקיף הוא את כל העולמות.

ומכיון שהאדם השיג את עצמו כחלק מן הבריאה, השיג שגם הבריאה כולה היא חלקים חלקים המזוהים חטיבה אחת.

ב

מאימתי הכיר האדם את בוראו? — משעה שהרגיש, ששרוי בתוכו משהו, שאינו ניתן להכרה ולהשגה בחושים, ועם זה קיומו הוא למעלה מכל ספק. משהו זה הוא הנשמה שבגוף, שאין אדם יכול לעמוד על טיבה וטבעה, אם כי טבועה היא ופועלת בו בלי הרף.

מאותה שעה ידע האדם, שהנשמה, אם כי אינה אלא חלק בתוך הגוף, בכל זאת היא מפעילה אותו ובלעדיה אין חיים. לא הגוף, אלא "הנשמה שנתת בי" היא חלק אלוקי ממעל. "ויפח באפיו נשמת חיים" —, "מאן דנפח מתוכו נפח".

ג

מאימתי תפס האדם, שבוראו הוא בורא כל

העולם? — משעה שידע ש"נשמה שנתת בי אתה בראתה, אתה יצרת, אתה נפתח בי". מאותה שעה הכיר לדעת, שבבריאה כולה, כחטיבה אחת, ישנה נשמה והיא חיות העולם. ונשמת העולם ניתנה במאמרו. "אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם". ובמאמר זה הוא מנהיג את העולם והוא "מקומו של עולם". וכשם שהנשמה בגוף, אינה נתפסת בשום צורה ודמיון בחושי של האדם, כך "מקומו של עולם" אינו נתפס בשום צורה, אם כי מציאותו אינה מוטלת בשום ספק: "לית אתר פנוי מי-ניח", "לית מחשבה תפיסא ביה כלל".

ד

כיון שהגיע האדם לנקודה זו של הכרת עצמו, ומהכרת עצמו להכרת העולם ו"מקומו של העולם", מתחילה פרשת "בראשית ברא אלוקים — — — ויפח באפיו נשמת חיים — — — ויהי האדם לנפש חיה", וראה וידע את עצמו ואת הבריאה כולה ואת בורא כל העולמים.

ה

תפיסתו של האדם, השגתו, הבנתו וידיעתו את העולם, מכיון שהיא מתחילה מ"בראשית", מ"ויהי", אין היא מגיעה למה שקדם ל"ברא-שית". היא מתחילה מיום "היות אדם" אבל לא מלפני היות אדם. היא מגיעה ל"יש" ולהכרה, שקדם ליש — "אין". אבל ל"אין" אין דעתו של אדם מגיעה, על אחת כמה לא למי שברא היש מאין... לרצות להגיע ל"אין" הוא בניגוד למהותו של האדם, שהרגשתו מתחילה מהיש שלו: ולכן "כי לא יראני האדם — וחי", הרגשתו הוא בחי, ביש בלבד...

"החכמה מאין תימצא". החכמה מוצאת את נקודת ה"אין" בלבד. ולא למעלה ממנה, לא את ה"אין" עצמו.

ו

לפיכך, אין לבורא, בתורת ישראל ואמונתו, כל פסל וכל תמונה. פסל, תמונה, ציור, נתפסים בתור יש, וכל יש הוא נברא. ואילו הבורא אינו נברא לכן אינו נתפס כיש, שמשגיגים בחושים. הוא נתפס בהשגתנו, בדמיון, מקביל משהו לת-פיסתנו את הנשמה שבנו.

ז

ומאז הכיר האדם את "מקומו של העולם" מחשב הוא את חשבון עולמו הוא נוסף על חשבון העולם כולו, והגיע בחשבוננו לחמשת אלפים שבע מאות וכך וכך שנים ליצירה. אולם לפעמים מתבלבל עליו עולמו והוא מתחיל לחשוב את "סדר הזמנים קודם לכן", ומיד מאבד הוא את החשבון ואין לו "בראשית". וכשנאבדת לו נקודת האחיזה — "בראשית" — תועה. הוא בבירה זו באין לו שמים ממעל וארץ מתחת. מוצא הוא את עצמו בעולם תווה שכולו בוהו והרבוזי אשר מסביבו מביאו לחשוב שלא אל אחד ברא אותו ואת כל העולם כולו, אלא שכל חלק — לרבות האדם — נברא ובורא כאחד. ושמתוך ריבוי הרשויות והבוראים קיימת בתמידות מלחמת אלים באלים ואדם באדם, בש-מים ממעל ועל הארץ מתחת.

ח

מתוהו לא דרך זה ירד האדם מטה מטה וחדל לשאול, לא בלבד למה שמלפני "בראשית", אף ה"בראשית" חדל לעניין אותו. די לו ביש ונמצא. מספיק בשבילו מה שענינו רואות ואזניו שומעות וחושיו ממשמשים. רואה הוא את הגוף בלבד. את הנשמה שבקרבו אין עינו רואה ואין אזנו שומעת. ואם הגוף הוא כל האדם — וישתחוה

למעשה ידיו, ובכוחו ועוצם ידיו ישים מבטחו. וממילא כל דאלים גבר. ואם כל פרט אין כוחו לעמוד במערכה, תימצא תרופה לכך ב"עזרה הדדית", בהקמת מעמדות. ולא ילחם עוד אדם באדם, כי כוח אין להם, אלא מעמד במעמד. ובסופו של דבר: חרב איש ברעהו! העולם חוזר לקדמותו: לתוהו ובוהו למבול דמים. והאדם יורד לדרגת פרא שמלפני "בראשית", לפני היות האדם. אין הוא יודע את עצמו ואין הוא יודע את זולתו. את אביו לא ידע ואת אמו לא הכיר, וממילא אף לא את אביו שבשמים.

ט

אולם רוח היא באנוש התובעת "תשובה", לא בלבד לכל מה שענינו רואות, אלא אף למה שלבו אומר לו, להרגשה שבלב, לנשמה שב-קרבו. ותשובה זו נעוצה ב"זה היום תחילת מעשיך", בראש השנה. ובשעה שהאדם מטה אוזן להרגשה הפנימית, מוצא הוא את דרכו לבית ה', "בבית אלוקים נהלך ברגש" ... הוא מפנה את לבו ליום זה, לראש השנה, בו נברא העולם, ומתחיל לחשב חשבוננו מחדש, מ"בראשית". מתבונן הוא בעצ-מו, בישותו ומותו, בנפש החיה שבו, בנשמה, ולאט לאט נפתחים לפניו "שערי תשובה". וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, וממילא "ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלוקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה".

★

וכשיתעורר האדם מתרדמתו ויכיר, כי נפש חיה הוא, אזי יגיע לאמונה זכה וטהורה, שאין בה כל פסל וכל תמונה. ידמה ליצרו: "מה הוא רחום". או אז — "והרשעה כולה כעשן תכלה", ותנתן "שמחה לארצך וששון לעירך". והשמחה תהא שלימה: "ועלו מושיעים בהר ציון".

פיוט ליום כיפור

עזרא פליישר

מערכת פיוטים כזאת חיבר גם גדול פייטנינו הקדומים ר' אלעזר בירבי קליר, איש ארץ ישראל וכנראה בן המאה השישית-שביעית למניין העמים. קטעים נכבדים ממערכת זו, שנוסדה על מלות הפסוק 'לך יי הגדולה והגבורה' וכו' (דברי הימים א' כט: יא-יג), והכילה במקורה עשרות פיוטים, נתגלו בגניזה הקהירית ונדפסו (לראשונה בידי פרופ' אלכסנדר שייבר, בספר 'גנוי קויפמאן' שהופיע בבודפשט בשנת תש"ט. אלא שהמקורות שעמדו לפני המהדיר הראשון לא היו מלאים וכמה קטעים מן הסדרה לא נדפסו עד היום. הקטע שמתפרסם בזה הוא הפיוט האחרון של המערכת, והוא מיוסד על המלים 'ומהללים לשם תפארתך'. הפיוט בנוי בשיטת האליטראציה, שלפיה פותחות כל המלים הבאות בשורה אחת באותה האות (פרט לאות יות השימוש והקשר) לפי סדר האלפבית. השיטה היתה חביבה על הפייטנים הקדומים, וגם הפייטנים המאוחרים לא סלדו ממנה; פיוטים כתובים בשיטה זו יש בידנו גם בין יצירותיו של יהודה הלוי. מקור הפיוט בכתב יד מן הגניזה זה השמור באוסף אנטונין שבלניגראד, מס' 684. צילום ממנו נמצא במקוון שוקן לחקר היהדות בירושלים.

ביאור

1. אאמיר ארומם. מלשון 'את ה' האמרת היום' (דב' כו: יז). אאפיד: אקשט, מלשון אפוד. 2. לבחור: לנבחר; והוא כינוי לקב"ה. 3. ועד: נצח. 4. אטיף: אדבר. אטעם: אומר. אטה: כנראה משובש. ושמא הוא במ' קום 'אטה ידי' כלומר אתפלל. 11. אכוון: את לבי. אכלל: אייפה. מלשון 'כלילת יופי'. 14. נורא: כך הוא בכתב היד, והוא בודאי משובש. ואולי צ"ל: נשגב. 15. אסלסל: אומר. 17. אפציח: אומר שירה. 23. אתדיר: כמו 'אתמיד' שלפניו. אתחין: מלשון תחינה, במקום אתחנן.

אאמיר אאפיד אאדיר
לבחור בורא בריות
אגיד אנביר אנדיל
לדגל דורש דמים
5 אהודה אהנה אהלל
לוותיק וועד ודאי
אזעק אזכיר אזמר
לחי חונן חנן
אטיף אטעם אטה
10 ליה יועץ יושר
אכון אכבד אכלל
ללבב לברה לקדש
אמתיק אמלל אמליך
לנורא נורא ונישא
15 אשגב אסלד אסלסל
לעד עליון עיוון
אפאר אפציח אתפלל
לצור צדיק ומצדיק
אקנה אקרא אקדש
20 לרחים רם רופא
אשמיץ אשר אשבח
לשדי שוכן שחקים
אתמיד אתדיר אתחין
לתמים תולה על בלימה תבל

פייטנינו הקדומים הרבו לחבר פיוטים לכבוד היום הקדוש, יותר משחיברו לכל שאר ימות החג שבשנה. לעתים קרובות בנו את פיוטיהם במערכות-שירה ארוכות, שבהן טיפלו בדרכים מתחלפות בנושאים שונים מענייני היום. מחזורי-פיוט אלה מפליאים בהיקפם הנרחב, בבניינם המדוקדק וברמתם האמנותית הגבוהה. חלק מהם זכו להערצת דורות הרבה של משוררים ולחקיקו-יים רבים מצדם.

תשובה והתקדמות

הגדרתה הסימנטית אין הוראת המילה מוטלת בספק. היא פשוטה למדי: להפסיק ללכת בדרך בחרנו בה ולשוב, כאילו להיסוג לאחור. כאן מת-עוררת בעיה חמורה ועקרונית, הממרידה חלק מהדור הצעיר, שלא טעם טעמה של תורה ומ-סורה. העולם עומד כביכול בסימן התקדמות. בכל שטחי החיים קיימת שאיפה להתקדמות. לכאורה, בכל תחומי התענינות האנוש, אם אין התקדמות מופיעים סימני ירידה, ונסיגה. ככה במדע, ככה בכלכלה, ככה באמנות על כל ביטוייה. ושאלת הדור הצעיר היא האם רק בדת אסורה היא, האם רק בדת אסור להתקדם? אין להתעלם מן העובדה המעציבה שהעונש, כנראה, לא איחר לבוא: חוגים רחבים מתרחקים מן הדת, מבקרים אותה בחריפות, ויש אפילו, המתנגדים לה בתקיפות. הם אומרים: אנחנו חיים בתקופת הטכניקה, בעידן החל"ל, בני אדם כבר נחתו על הירת. האם יכלו הדורות הקודמים להבין אפילו את שיחת חולין של המד-ענים הגדולים של זמננו, של הפיסיקאים שחדרו לסודות הגרעין ומרסנים את כוחותיו? קידוש לבנה — למשל — מצד אחד, וכיבוש לבנה מצד שני! האם אפשר בנסיבות אלו לדבר ברצינות על תשובה, על נסיגה?

זהו האתגר הניצב לפני דת ישראל היום... כל יתר הדברים שמתווכחים עליהם בציבור בל-היטות — החל מאמירת ברכה על הלל ביום העצ-מאות וכלה בשאלת נישואין אזרחיים — הם טפ-לים לו. עלינו למצוא תשובה ניצחת לטענה זו של התקדמות או, ח"ו, ניכנע לפני ההשקפות החילוניות על כל ההשלכות המסוכנות הכרוכות בתבוסה כזו.

אכן, זהו האתגר, וזאת גם הטעות האיומה של תקופתנו. היהורי של התקדמות עם התפתחות

ראש השנה בעיקרו הוא יום הדין. אין בחינה זו נזכרת בתורה, אבל היא מפורשת כבר במשנה: "בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המ-בין אל כל מעשיהם" (ר"ה פ"א, ב) והאגדה, באורח האופייני לה, רקמה סביב הענין את רקמת הפלאים שלה: "א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן: ג' ספרים נפתחין בר"ה, אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים. צדי-קים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מר"ה ועד יה"כ, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה" (ר"ה ט"ז ע"ב).

ברם, אין המגמה הסופית להזכיר לנו שגור דינו של האדם הולך ובא. המטרה היא יותר חיובית ויותר געלה, כדברי הנביא: "כי לא אחפץ במות המת... והשיבו וחיו" (יחזקאל י"ח, ל"ב). במר-כו כל תפלותינו, במוקד שפע הגיונות הימים הנוראים, עומד רעיון התשובה. בענין זה משק-פים חגים אלו את תכלית כל דברי הנביאים, שהטיפו אך ורק לתשובת העם אל אלקיו: "שו-בה ישראל עד ד' אלקיך" (הושע י"ד, ב). וחז"ל, שהטיפו אך ורק לתשובת העם אל אלקיו: "שו-ראל ובתולדות עמנו, הפליגו בשבחה: "תשובה ומעשים טובים כתרין בפני הפורענות" (אבות פ"ד, י"א): "למה נמשלה תשובה לים? מה הים לעולם פתוח, אף שער תשובה לעולם פתוח" (ילקוט תהלים, תשפ"ט); "א"ר שמעון בן חלפ-תא: כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעולם הזה לבעלי תשובה ראו" (קה"ר פ"א). אך אינו לדלות את ים האגדה...

לאור חשיבות התשובה וחיוניותה באמונת יש-ראל, ובפרט בימים אלו, מן ההכרח שנשאל את עצמנו: מה משמעותה להלכה ולמעשה? לפי

כל הענין, לכאורה, מתמיה. הלא גם החילוניים מעריכים ומהללים את ערכי המוסר של היהדות, ובעיקר של הנביאים. בחוגים ידועים מרימים על הנס, למשל, את הפסוק: "... עשות משפט ואהבת חסד וחסד והצנע לכת עם אלקיך" (מיכה ו' ח) — מקרא שלפי דעתם הוא שיא תורת התנ"ך. הם אינם שמים את הדגש על "שמע ישראל", ואף לא על הכלל הגדול "ואהבת לרעך כמוך". אולם מה עושים אנחנו כדי להחדיר את העקרונות הנשגבים הללו בתודעת הנוער?

העיקרון של אהבת חסד, הוא בעיני רבים דבר שעבר עליו הכלל (מעין ארכאיוס) שכן לדעתם באידיאולוגיה הסוציאליסטית אין מקום ל"חסד" אלא הצדקה והשוויון שומרים על צרכי האזרחים. ככה להלכה — ולמעשה נוצר פער איום בין שכבות החברה הישראלית. והסיבה? לא שאין דרך או יכולת לגשר את הפער, לא שאין תרופה למחלת העוני, אלא דווקא שהרגש של "אהבת חסד" חסר כעיקר התמריץ למעש...

ואחרון אחרון: "הצנע לכת עם אל-קיי". גם כאן, אומרים יודעי דבר, הלשון ארכאית, אין הוכחה מדעית על מציאות האלקים, אלא הדורות הקדמונים המציאוהו כעין אגדה. פה נראה בעליל שורש הרעה: עם אגדה אין להצניע לכת, ואי-לואת אין צדק או משפט מוחלט, ואין מוסר קבוע. הכל תלוי ברצון האדם, לפי מגמותיו ושאפותיו. ואע"פ שאין לחדד שיש אנשים חילוניים בעלי מידות תרומיות, עלינו להודות, בזמן, שהם נוחלים — ממסורת היהדות; ואין מנחילים — אין בכוח היחיד למסור ירושת אידיאלים רוחניים לדורות הבאים אם הם אך ורק פרי רצונו האישי. מת האיש, מת רצונו. גו.

תשובה עומדת במרכז תורת היהדות, ובמרכז דרכי האנושות. אין בה משום נסיגה, אין בה משום התאבנות, אלא היא כולה התקדמות. היא אתגר התאגרים לדור החדש. כמה יחידים הגיעו לירח. אבל מי יעז להגביה עוף — עד ראש הר ד', עד השמים?

הטכנולוגיה בשקר יסודו ומאיים לקרקר את חורמות הציביליזציה כולה, ואולי אף להשמיד את המין האנושי מן העולם. עלינו להכיר שהמדע והטכניקה, על אף כל השיגיהם המפוארים, אינם אלא כלי מכשיר לחיים; הם משמשים אמצעים ביד האדם להקל עליו את פתרון הבעיות החומריות. הטרגדיה של זמננו היא שאנו משעבדים את החיים למדע, במקום לשעבדו לחיים. לא גופו מהווה את האדם האמיתי, אלא נשמתו, רעיונותיו ואידיאלי הרוחניים. בהם מצויות הציביליזציה, התרבות, וגולת הכותרת — האמונה. ודווקא בתחומים אלו ההתקדמות מפגרת, ויש בהם, מבחינות ידועות, אף נסיגה לאחר. כשהנביא קורא: "שובה ישראל..." אין זאת פנייה לדור לשוב לחיים פרימיטיביים, או אל ההווי של העיריה הקטנה והנידחת, אלא — להתקדמות, לצעד צעדים נועזים לקראת חיים יותר יפים ונעלים, יותר מוסריים ורוחניים. נכון שמשמעותה המילולית של "תשובה" היא "לשוב", אבל הוראתה המציאותית היא ללכת קדימה, לעלות ההרה, אל פסגת הר האלקים: "שובה ישראל עד ד' אלקיך".

את האמת הגדולה הזאת אינם מבינים אפילו הרבה ממנהיגי הדור — ולא רק במחנה החילוניים בלבד. זהו המשבר העיקרי של ימינו, והתוצאות העלובות כבר נראות בארץ. בשמחה הודיעו לנו, לפני זמן קצר, שעקומת הפשע במקומות מסוריימים הרכינה ראש במשך הימים האחרונים. צריכים לברך גם על הצלה פורתא, אבל עדיין אין סיבה לשמחה. שוטרים יעילים מגינים על סדרי החיים, אבל אין מתקנים אותם. גם כשקוצצים כמה ענפי פשע, נשאר עדיין השורש הרע בקרב החברה. רק החינוך המכוון בתבונה יכול להביא את התיקון המצופה. ברם כאן מקום התורפה, אין התקדמות במערכת החינוך שלנו.

אין התקדמות בחינוך? הלא הממשלה מתפארת בשיטות החדשות שהוכנסו בתוכניות הלימודים! כן, הלימוד של מתמטיקה, ושל המדע בכלל, ואף דרכי הפדגוגיה נשתפרו בהרבה — אין ספק. אבל מה המצב בנוגע למוסר שלנו, לאידיאלים שלנו, לאוצרות הרוח שלנו? שם, לדאבונו, אין תזוזה, ואולי מורגשת אף נסיגה.

קדוש, קדוש, קדוש ד' צבאות

שמואל הכהן וינגרטן

עובד גבורתה. קדיש, לעלם ולעלמי עלמאי. ד' צבאות, מלאך כל ארעא זיו יקרה". לפי התרגום, יש איפוא לתת שהות, כדי לכוון את הכוונות הללו.

נדמה לכאורה שלדעת התרגום עלינו לומר את ה"הוי אמינא" של הגמרא ולהפסיק אחרי כל תיבת קדוש. אלא, שכנראה נתעורר לכך כבר המהרש"א (לחולין דף צא ב') והוא מסביר: הכת האחת אומרת קדוש, שהוא קדיש בשמי מרומא. וכת הב' הוסיפה לאמור, קדוש קדוש, על הקדיש דעל ארעא וגוי. וכת הג' אומרת והוסיפה קדוש קדוש על הקדושה דעלמי עלמאי ומזכיר את השם המיוחד", היינו במחובר למלים הקודמות. יוצא איפוא, שגם התרגום עולה בקנה אחד עם מסקנת הגמרא.

על קושי אחד העיר לי חזן הכנסת בישורון, ר' י. מייזלס. לפי הטעמים הבאים בפסוק זה בישעיה (ו' ג'), טעם טפחא על תיבת קדוש השלישית והרי הטפחא טעם מפסיק הוא.

אלא, שיש לומר ככלל גדול בדרשות חז"ל, שטעמים אחד ודרשה אחד. דורשים בגמרא קדושין (ל"ב ב'): מנין לזקן שלא יטריח, ת"ל זקן ויראת. (פר' קדושים, ויקרא י"ט, ל"ב) למדת שבמלת זקן ישנו טעם אתנחתא. דורשים בבבא מציעא (ס"א א') בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (פרשת בהר. ויקרא כ"ה, ל"ז) ועל המלה בנשך ישנה אתנחתא. חז"ל לא התחשבו איפוא בדרשותיהם בפסוק הטעמים.

וכן מוצאים אנו דרשות על "חמש המקראות בתורה שאין להם הכרע. ולדוגמא: בפסוק שבפר' שם תרומה (שמות כ"ה, ל"ד) ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים כפתוריה ופרחיה. על התיבה גביעים אתנחתא ולפי דרשת חז"ל המלה משוקדים (המשך בעמ' 20)

בארחות חיים (מנהגים ונוסחאות מפי רבי חיים מוואלוויץ) ס' כ"ז נאמר: "קדושה בחזרת הש"ץ, צריך לומר: קדוש ד' צבאות וכו' ביחד בלי הפסק וכדו"ל, כת אחת אומרת קדוש, קדוש וכת אחת אומרת קדוש ד' צבאות".

דברי חז"ל אלה הם במס' חולין (צ"א ב') ושם נאמר: "שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום. אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ד' צבאות". ומתביינן בגמרא שם: "ישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות, שנאמר, שמע ישראל ד', ומלאכי השרת אין מזכירין את השם, אלא לאחר שלש תיבות" ? ומתרגינן: "אלא, אחת אומרת קדוש, ואחת אומרת קדוש קדוש, ואחת אומרת, קדוש קדוש קדוש ד' צבאות". הזכרת השם באה איפוא אחרי שלש פעמים קדוש.

בתפילותינו אין אנו אומרים את "ההוי אמינא" שבגמרא, אלא את המסקנה, היינו, מה שהכת השלישית אומרת.

דברי האורחות חיים: "צריך לומר קדוש ד' צבאות ביחד בלי הפסק", באים להוציא מלבם של אלה, השוהים ומפסיקים אחר תיבת קדוש השלישית ומחברים את המלים "ד' צבאות" עם "מלאך כל הארץ כבודו". יתכן, שלפי התירוץ שבגמרא, אין גם להפסיק כלל בין התיבות קדוש הראשונה והשניה והשלישית, ויש לאמור, אותן ברציפות וכמובן לפי כללי הפיסוק בין שתי תיבות דו-מות, היינו כדי נשימה קלה.

העיר לי בענין זה, ידידי ר' אליעזר אלינר, שבעקבות התרגום, יש אסמכתא גם לגירסת ההפסקות ואף בין תיבת קדוש השלישית לבין ד' צבאות. ממשמעות התרגום יוצא, שלכל תיבת קדוש, יש כוונה אחרת. "ואמרין קדיש, בשמי מרומא עלאה בית שכינתה, קדיש, על ארעא

האמונה הדתית להלכה ולמעשה

ד"ר מ. ז. סולה

נפשי נפש וחי-רוח אינם נשאים חסו-יים וסגורים בפנימיות האדם אלא הם שואפים לביטוי מוחשי. כל יוצר מדעי או אמנותי יכול להעיד על חוויותיו שקדמו ליצירותיו. הוא הדין לגבי האמונות בכלל ולגבי האמונה הדתית בפרט. גם האמונה הדתית אינה נשארת חסויה וחבויה במעמקי נפש המאמין, אלא עולה על סף התודעה ושואפת לפרוץ החוצה, מן הכוח אל הפועל כלומר מעולם רוחני אל עולם מוחשי. האמונה הדתית יוצאת מן הכוח אל הפועל על ידי קיום חוקים דתיים, ביצוע פעולות דתיות, פולחנים, טכסים וסמלים וביהדות בקיום תורה ומצוות על פי המסורת.

אכן, האמונה הדתית כשהיא לעצמה, אינה דת. היא נעשה לדת על ידי מתן ביטוי לה במעשה ובפעולה הנובעים ממנה. ללא פעולות מוחשיות האמונה היא בבחינת גשמה בלי גוף, כשם שפעולות דתיות ללא אמונה הן בבחינת גוף בלי גשמה. חיי-דת של ממש מתגשמים רק על ידי הצטרפות שני הגורמים הללו גם יחד: אמונה ומעשה, הווה אומר, אמונה דתית המביאה לידי מעשה או מעשה דתי, הבא כתוצאה מן האמונה הדתית.

אפשר לבצע את המעשה הדתי ביחידות, אולם ביתר תוקף הוא מתבצע בחברה ובציבור, כי הביצוע בצוותא גורם להשפעת גומלין הדדית והפעולה נעשית ביתר אינטנסיביות. העדה הדתית, לה שייך היחיד, מחייבת את מאמיניה בביצוע הפעולה, אחרת אין קיום לעדה. ופעולה דתית גם אין היחידים פועלים לפי שרירות לבם, אלא לפי כללים קבועים בהתאם למסורת הדתית של אותה העדה.

היצאה של האמונה הדתית מן הכח אל הפועל, מהלכה למעשה מתרחשת על ידי דחף

נפשי פנימי שקודם לו לפעמים שיקול דעת, הכרעה והחלטה. אולם גורמים אלה אינם הכרחיים לביצוע המעשה הדתי. אפשר לדלג עליהם ולבצע את הפעולה כהרגל וכתוצאה מחינוך והשפעת הסביבה. אולם הפעולות הדתיות, כגון קיום תורה ומצוות, ביהדות משפיעות גם השפעה שנגד לחיזוק האמונה בלבד של מקיים מצוות אלו. אמונה חזקה נדחפת שוב ביתר שאת לקיום המצוות וחוזר חלילה. יוצא, איפוא, שהאדם הדתי המקיים תורה ומצוות שרוי במעגל קסמים תמידי, אשר כוח המניע שלו האמונה הדתית מזה וקיום תורה ומצוות מאידך.

ואין כאן לקבוע מה קודם למה: אמונה או פעולה, כי לעתים ובמיוחד אצל קטינים וחניכים, קיום המצוות מביא לידי האמונה ותלמוד תורה מביא לידי מעשה. והמעשה שוב מעורר לאמונה וחוזר חלילה, כמו שהסברנו למעלה.

אמרנו, שאת הפעולה הדתית אינם מבצעים לפי מה שעולה על דעתו של כל יחיד, אלא לפי כללים קבועים מראש ולפי דרישת העדה הדתית, לה שייך היחיד וגם העדה אינה בוחרת בפעולות הדתיות לפי שרירות לב, אלא בהתאם למה שקיבלה במסורת. בכל זאת לא כל העדה היא עדה דתית כשם שלא כל פעולה בהתאם למסורת, היא פעולה דתית. יש הבדל בין החוק החילוני ובין החוק הדתי. הצד השווה שבהם, ששניהם לא מבצעים בחלל ריק אלא לפי דרישת החברה ובתוך החברה. אולם בעוד שהחוק החילוני נובע ממקור אנושי, ממחשבה אנושית לשם תועלת החברה, או הכלל, אליו שייך הפרט, הרי החוק הדתי מקורו ברצון האלקי כתכלית בפני עצמה, אפילו אם אין לראות בו תועלת מעשית בעין. לסעודת השם, לפי תפיסת היהדות, אין תכלית נוספת, כי היא

המוסרי בא להסדיר את היחסים בין האדם ובין זולתו ובין האדם והחברה; במעשה הדתי מבטא האדם את יחסו אל אלקיו. אמנם גם המעשים הדתיים, אצלנו, התורה והמצוות, מכילים הרבה מעשים מוסריים, כלומר, מצוות שבין אדם לחברו, אולם כל המקיים מצוות אלו "לשם שמים", כלומר, כמילוי, התביעה הדתית, נותן למעשיו אלה אופי דתי. לפי האמונה הדתית אין הצווי הדתי יכול להיות מנוגד לצווי המוסרי. האדם הקדמון, שהקריב לאליליו את ילדיו, בודאי חשב והאמין שהוא ממלא בזה צו דתי ומוסרי כאחד. מעקרוני האמונה הדתית הוא, שאין ה' מצווה לאדם חוקים המנוגדים לרגש המוסרי. המעשים המוסריים, הסוציאליים, הבאים לתגן על החלש בחברה, הובנו ביהדות כמצוות השם. מכאן שצוויים כאלה בתורה, נמסרו בתוספת המלים "אני ה'". אולם יש להזהר בהבנת עבודת השם במשמעותה הנכונה, ברוחה של היהדות המסורתית, לאור ההלכה כפי שהורו לנו חכמי ישראל בכל הדורות, כל אחד בסגנונו ובנוסחו. כך למשל הדגיש ר' יהודה הלוי במיוחד את הרעיון של עבודת השם וקיום תורה ומצוות בישראל בווכוח הגדול שבין החבר לבין המלך הכוזרי: "אמר תחבר: כבר הקדמתי לך בדברי, כי ההתחכמות והסברה בתורה איננו מביא אל רצון אלקים... וכבר אמרנו שאין מתקברים אל האלקים כי אם במצוות האלקים עצמם, בעבור שהוא יודע שעורם ומשקלם חז"מנם ומקומותם ומה שהוא תלוי באלה הקב"לות, אשר בהשלמתם יהיה הרצון והדביקה בענין האלקי" ("הכוזרי" מאמר ג', כג). ובאשר לר' ציפית המסורת אומר ריה"ל: "תורתנו קשורה בהלכה מסיני או מן המקום אשר יבחר ה' כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, במעמד שופטים ושוטרים וכהנים וסנהדרים, ואנחנו מצ"וויים שנשמע מהשופט הממונה בכל דור חזר" (שם, שם ט).

כידוע, לדעת הרמב"ם, רוב המצוות ניתנו לישראל כדי להרחיקם מעבודת אלילים ("מורה הנבוכים" חלק ג' פרק ל' והפרקים מלה' ולהלן) ואילו הרב קוק זצ"ל רואה במצוות את תמצית (המשך בעמ' הבא)

עצמה תכלית. אכן ביצוע המצווה הדתית צריכה להיות לשמה, ללא כל חישוב צדדי, או תועלת. אחרת מאבדת הפעולה הדתית את אופיה הדתי והיא נעשית פעולה חילונית. הרי קיימים פולחנים, טכסים וסמלים רבים גם בתחום החיים החילוניים, כגון בחיים הלאומיים, האזרחיים והצבאיים. אין ממלכה ושלטון בעולם התרבותי ובעולם הטרום תרבותי בלי סמלים וטכסים מקורבליים. אולם הפעולה הדתית מצטיינת, כאמור, על ידי האמונה במקורה האלקי של הפעולה הדתית. אמונה זו משווה לפעולה הדתית את קדושתה. מה שאין כן בפעולתם של הטכסים החילוניים, אם כי אין חסר גם בהם רגש יראת כבוד. אולם יראת כבוד אינה יראת שמים, כי אין מן ההכרח שליראת הכבוד תלויה גם רגש של קדושה המתחס, כאמור, למקור אלקי בלבד. אמנם פסוק חז"ל שמצוות אינן צריכות כוונה (מחוץ לקריאת שמע), אולם אין זאת אומרת, שמצוות אינן צריכות אמונה, כי כתוצאה מ"מצוות אנשים מלומדה" אותה מבצעים דרך הרגל בלבד, מורידים את ערך המצווה לדרגה של חוק חילוני, או מנהג אזרחי, המפקיע את הערך הדתי, או את קדושתה של המצווה. גם נאמר על ידי חז"ל "רחמנא ליבא בעי" וזהו האמונה שבלב. כוונה ואמונה אינן היינו הך. הכוונה היא ענין של מחשבה ואילו האמונה ענין של רגש. לכן כשחז"ל פסקו שמצוות אינן צריכות כוונה, ביקשו לומר, שאפשר לבצע את המצווה אפילו בהיסח הדעת, היינו, אין מן ההכרח לחשוב על תוכן הביצוע, לא דרוש גם להבין את טעם הביצוע של המצווה שמבצעים, אולם חוסר הכוונה האמור, אינו פוטר את המבצע מן האמונה, שהמצווה היא בבחינת מצוות וות ה' ולא מצוות אנוש, שמקורה הוא רצון אלקי ולא מעשה בני אדם. ההבדלים בין המושגים הללו הם הבדלים דקים, השייכים לתחום המחקר הפסיכולוגי, אולם הם הבדלים עקרוניים, שבלעדם אין לעמוד על מהותה של האמונה הדתית להלכה ולמעשה. האופי של הקדושה, המציין את המעשה הדתי, מבדילו גם מן המעשה המוסרי, אם כי הוא — המעשה המוסרי — אינו בניגוד לו. המעשה

"אשר נשמה באפו..."

משה י. שטרן

והתרגום ירושלמי מוסיף גם: "לאנהרות עיינין ולמצות אודנין" (למאור עינים ולשמע אוזנים). הבורא הכין את האדם לקבלת צלם אלקים, לדעת ולתבונה כנאמר: "ונשמת שדי תבינם". רש"י מוסיף: "אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודיבור". הרמב"ן מציין: "אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנפח באפו אחר, מנשמתו יתן בו" — היינו נשמת החיים והנפש הם חלק אלו ממעל. הנפש היא יסוד החיים בגוף כפי שנאמר באלהיו: "ותשב נפש הילד על קרבו ויחי" (מלכים א', יו, כג).

בימים אלה בהם מרבים להגות ב"נשמה" ובבקשת רחמים עליה מן הראוי לייחד דברים על מהותה, מקורה, ומקומה ואיך הוגדרה במשך הדורות בפילוסופיה היהודית. לצורך ענינו נביא מקצת מן המקורות, על מנת לשבר את האוזן. כבר בתקופה הקדומה נתגבשו באמונה הישראלית הגדרות באשר לנפש ולנשמה, מקורם ותפקידם. נקבעה הבדלה ברורה בין נפש שבכל יצור לבין נשמה-נפש שהם נחלת האדם. את הפסוק "ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז) מתרגם אונקלוס: "ונפח באנפוהי נשמתא דחיי תוות באדם לרוח ממלא",

העתידה לפניה, ומתפאר בהכרה עמוקה פנימית בהוד עליונותה האלקית" (שם, עמ' קמז). מן האמור נוכל להסיק, כי אין להפריד בישראל בין אמונה ודת, בין תורה ומצוות, בין מדרש ומעשה, כשם שאין להפריד בין שני צדי דים של אותה מטבע. כל הדתות והכתות שנפסדו אי פעם מן היהדות, לא נפרדו אלא בעטיה של הפרדת האמונה היהודית ממצוותיה, או מהפרדת תורתה מקיומה להלכה ולמעשה. יש לחשוש שאותה תוצאה תתרחש בזמננו אם תבוצע הפרדה בין הדת והמדינה. בלי דת יהיה דת, בלי תורת ישראל תחדל מדינת ישראל מלהיות מדינה יהודית ואם כך, נשאלת השאלה לשם מה השקענו עמל כה רב ולשם מה הקרבנו קרבנות כה רבים, האם להקים מדינה הורה לרוח היהדות, המנותקת מן המסורת בת כמה אלפי שנים? האם נהיה ככל המדינות בית יש-ראל? עדיין לא איחרנו את המועד למנוע את הקרע ועל מנהיגנו הרוחניים והמדיניים לתת את דעתם על כך.

(המשך מעמ' קודם)

היהדות, שהוא קוראה לה בשם "כנסת ישראל". וכה דברי הרב: "אין להגדיר את מהותה של כנסת ישראל בגבולים מיוחדים ובתארים מוגבלים. כוללת היא את הכל, והכל מיוסד על כלות נפשם לאלקים, על הרגשתה את המתק ואת הנועם העליון בכל עומק נשמתה, בכל יפעת תענוגיו. והתשוקה לאלקות בהתלהבות נפש אמיתית, מתגלה היא בכל פיונותיה, מתגלה בתורה ובמצוות, מתגלה במוסר ובמידות, מתגלה בהתעלות נפשית, בשירה פנימית, בקדושת החיים, בצמאון אין חקר" ("אורות" עמ' קלח). במקום אחר מדגיש הרב ביתר שאת את חשיבות המצוות כגורם מקשר וכתמצית של נשמת היהדות: "כל מה שאדם מרבה בתורה ובמצוות מתקשר הוא יותר בכנסת ישראל, ומרגיש בקרבו את נשמת הכלל כולו, בתמציתו היותר עליונה, וחש בכל מהותו את הצער של כנסת ישראל בשפלותה, ומתענג משמחת עולמים

ונשארות בחיים והן מדורגות בשלש דרגות חיי-אלמות, לבין נפשות רשעים שאפשר שתכלינה. הנפש האלקית היא מהסוג של נפשות ערטילאיות, שמהן עתידות להלבש בגוף ומהן העתידות להשאיר בלא גוף ואלה הן המלאכים. משכן הנשמות באוצרות ובמעונות. בחזון עזרא ה' ל', "והארץ תשיב את הישנים בקרבה, והעפר את הנחים בתוכו דומם, והאוצרות את הנשמות אשר הפקדו אתם"; "ועל המות, זה הדבר כאשר יצא המשפט החרוץ מאת העליון על מות האדם, בצאת הנפש מן הגויה לשוב אל אשר נתה, לפאר כבוד עליון בראשונה... ומאשר שנאו את יראי אלקים, הנשמות והן אל המעונות לא תבאנה" (שם עח, עט). ובחזון ברוך א כב—כד, "וגער במלאך המות... ואוצרות הנפשות יציאו את הכלואים בהם". לפי פרק כג ד, הוכן מקום אשר שם ישמרו המתים (אוצר נשמות). לשאלת מטרונא מפרש רבי יוסי בן חלפתא את הפסוק "ומי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה"? אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונים באוצר (קוה"ר ג, כא). רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: "כל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונה... מת נתונה באוצר" (ספרי, במדבר פ' קלט). לפי ספר חנוך — ב, י' ח' "כי כל הנשמות הוכנו לפני בריאת העולם" מדבר חז"ל שהקב"ה התעץ כביכול בנשמות הצדיקים לפני בריאת העולם.

תפיסות אלו על הנשמה ומותה באו לבטוי ברור וחזק ע"י שני מאורי ישראל רבנו משה בן מימון והרמב"ן ז"ל.

הרמב"ם קובע "נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל, והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו. ועל צורה זו נאמר בתורה: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" כלומר, שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם כמו המלאכים וכו'... אלא הדעה שהיא צורת הנפש ובצורת הנפש הכתוב מדבר "בצלמנו כדמותנו" (הלכות יסודי התורה פ"ד ח).

הרמב"ם מבדיל בין נפש לנשמה כפי שמוגדר שם ט': "אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות כדי שתפרד להם ואינה מכח הנשמה עד שתהא צריכה לנשמה כמו שהנשמה צריכה לגוף אלא

היסוד של "הנשמה" והשתלשלותה בתפילות ובפיוטים לימים הנוראים הוא בתפילת העמידה "וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה" מקביל לו דברי הנביא: "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, כי במה נחשב הוא" (ישעי' ב, כב). בכתובים נמצא גם המושג "רוח" במובן של "נפש" או "נשמה" "והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה" (קהלת יב, ז) "תצא רוחו ישב לאדמתו" (תהלים קמו, ג). בתקופות מאוחרות הרבה באה ההתייחסות למקומה של הנשמה ומקורה. פילון, שחכמת יוון לא היתה זרה לו, הרבה להשתמש בתיאור המושגים של נשמה, רוח ונפש בפירושי השונים. על אף ההשפעה האפלטונית הניכרת בתפיסותיו הפילוסופיות ותורת הסטירה גורס גם פילון כדעת חז"ל שדרשו על הפסוק "ויהי האדם לנפש חיה" שהגוף הנוצר ע"י ההוריהם והנפש שהיא חלק אלקי, מהווה יצירה מושגית למת בלתי מחולקת וחסיבה אחת. לדעת פילון (פרק 134, 135) שני גורמים באדם: הצד הגשמי שגלקח מעפר והוא כלה והצד האלקי — הנשמה שהיא קיימת לעולם — "האדם הוא בן תמותה וגם בן אלמות — בן תמותה ביחס לגוף ובן אלמות ביחס לשכל. הוא בעל סגולות רוחניות ובעל צרכים גשמיים". לדעת פילון: נשמת חיים שד' נפח באפיו של אדם, היא נשימת רוח אלקית בלתי נראית. מסקנתו, שהנאיל והנשמה היא חלק אלו, אין היא יכולה להיות נפסדת מה שאין כן הגוף. גם חז"ל נדרשו לרעיונות של נצחיותה של הנשמה, טהרתה וקדושתה. ידוע הויכוח בין הנשמה לבין הגוף בשעת עמידתם בדין. הנשמה טוענת: שמיום שפרשה מגוף הרי היא פורחת באויר כרצונה והגוף טוען: נשמה חטאת, שמיום שפרשה ממני הריני מוטל כאבן דומם (מכילתא דר"י פרק ב סנהדרין צא א, ב; שבת קנב, ב ועוד).

על מקום משכנו של הנשמות התעכבו חז"ל, בעקבות מקורות בספרים החיצוניים. לדעת חז"ל קיים הבדל בין נשמות צדיקים לבין נשמות רשעים ביחס למקום אליה הן שבות. גם פילון מבדיל בין נפשות צדיקים שזכו במתת אלמות

מאת ד' מן השמים היא". האבחנה בין נפש ונשמה או נפש אלקית ונפש בהמית מצאה דרכה לתורת הסוד, אע"פ שהיתה רווחת כבר בדורות הקדומים ובפילוסופיה היוונית.

מסקנות הגיוניות ממהלך מחשבה זה מסיק הרמב"ם בהלכות תשובה. השאיפה של האדם צריכה להיות להגיע ל"דעה" כמו שאמר דוד: "הורני ד' דרכך" כלומר, "אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחד שמך". ובפרק ח' ג' שם: "כל נפש האמורה בענין זה אינה הנשמה הצריכה לגוף, אלא צורת הנפש שהיא הדעה שהשיגה מהבורא כפי כחה והשיגה הדעות הנפרדות ושאר המעשים..."; חיים אל, לפי שאין עמדם מות, שאין המות אלא ממאורעות הגוף ואין שם גוף...; וזהו השכר שאין למעלה ממנו...; טובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בוריה ואין יודע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקב"ה לבדו" (שם ז). יסורי הנפש, אם נגזר דינו לעונש, הם מניעת ה"דעת" ואילו נשמות הצדיקים משיגות מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף השפל.

הרמב"ם ב"שער הגמול" מרחיב את הדיבור בענין "שכר ועונש", "תחית המתים" וכו' ומוסיף על דבריו בפירושו על התורה על הפסוק "ויפח באפיו נשמת חיים". נביא כמה קטעים מתוך "שער הגמול" על התשובה ועל מעמדה של הנשמה.

"וכן זה שאמרו חכמים לחיים ולמיתה אינן בימים בלבד, אלא כל העונשין שבעולם הזה, נגעים ועוני ומיתת הבנים וכיוצא בהן כולן כינו חכמים בשם מיתה וכינוי השכר-הגמול הטוב אמרוהו בלשון חיים. זה הדין שאמרו חכמים, "שכל אדם נידון בראש השנה" אינו אם יזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא, או אם יתחייב לגיהנם ואבדו; שאין אדם נידון בראש השנה אלא על ענייני העולם הזה, אם ראוי לחיים ולשלום או למיתה ויסורין. כך אמרו חכמים בראש השנה: זה היום תחילת מעשיך וזכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב. ועל המדינות בו יאמר איוזו לחרב ואיוזו לשלום איוזו לרעב

ואיוזו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות". אלא כך היא המדה, בראש השנה שוקלין מעשיו של אדם ונכתב ונחתם לאלתר לזכות ולחובה בעולם הזה, כפי מה שמגיע לו בחלקו, לפי מעשיו מן העולם הזה, וכשאדם נפטר לבית עולמו שוקלין בהן ופוסקים עליו חלקו הראוי לו בעולם הנשמות.

"וכיון שנתפרש מדברי רבותינו ז"ל שסוף העונש בגיהנם וסוף השכר בעה"ב, צריכין אנו לפרש מדבריהם ז"ל מהו הדין הזה שנקרא גיהנם ומהו הדבר שנדון בו ואימת נדון? אם תאמר שהעונש מגיע לגופו של אדם, לאחר מיתתו, והלא גופו של אדם כשמת אבן דומם הוא. אם תשרוף עצמותיו לסיד או תמשח אותם באפר-סמון ומי הבשמים המקיימים אותם, אין הפרש לאבן הוזה בכך ומקרה אחד לצדיק ולרשע בגופו לאחר המות, ואיך יהיה הגוף הזה בגיהנם וזה בטובת העולם הבא והרי הם קבורים לפניך בקבר אחד או הם גנוזים בביתך בתוך ארון א'. הרי שאין עונש אלא לנפש ומהו העונש המשיג אותה? והרי הנפש אינה גוף וגויה ואינה נתפשת במקום אחד ואין מחיצה לפניו ומהו המקום הזה שנקרא גיהנם ונידונית שם שאין המקום תופש ואין האש שורף אלא בעלי הגוף והדברים הממשיים...

... אלא כך היא קבלת רבותינו ז"ל, שהקב"ה ברא נפשותיהם של צדיקים והם בלא ספק רוח זכה ודקה ביותר. אינם גוף ולא נגבלת ואינה נגדרת במקום ולא נתפשת כשאר הרוחות שתופסין אותן בנודות, אלא מכת המלאכים ונעלית ביותר... והכתוב מעיד עליה שאמר "ויפח נשמת חיים" יאמר: כי מנשמת אל' נתנה ולא מהשתלשל...".

לכן בימים הנוראים הללו חייבים אנו להגביר את הכמיהה לידיעת ד' וזו הכוונה בתפילתנו "וידע" כל פעול כי אתה פעלת, "ויבין" כל יצור כי אתה יצרתו "ויאמר" כל אשר נשמה באפו ד' אלקי ישראל מלך. אלה הם שלשה יסודות הכלולים בנפש, רוח ונשמה וכמקבילות — חכמה, בינה ודעת.

פנים חדשות ליום הכפורים

י. מ. לרמן

בתשובה "כי לא אחפוץ במות הרשע, כי אם בשובו מדרכו וחייה" (יחזקאל יח, לב).

כוונתן של התפלות ביו"כ נביא דוגמאות אחדות כדי להסביר העניין. במנחה אנו קורין בפרשת עריות (ויקרא יח) לפי שבי"כ באים גם עבריינים "להתפלל", שלא באו לבית הכנסת בכל ימות השנה. תקנו אבות היהדות הצורך להזהירם מסכנת העריות. ומפטירין ביונה כדי להבליט שאין בכחו של אדם לברוח מפני ד', כנאמר: "אנא אלך מרוחק ואנא מפניך אברח" (תהלים קלט, ז).

חייבים אנו להבין, כי איסור מלאכה, צום וענוי הנפש משמשים בעיקר אמצעים להשגת המטרה של יום זה, הלא היא לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה — לפני ד' תטהרו.

חובתנו תמיד לשאול: מה טיבו של ענוי הנפש אשר עליו צוותה התורה?

והתשובה היא בהפטרות שלנו מישעיהו נח. ומשם אנו לומדים שהצום בלבד לא מספיק, כדי להפיק רצון מאת ד', כי למטרה זו, נחוצות גם תשובה, תפלה וצדקה: זאת ועוד: העובדה שיו"כ נזכר ברשימת שאר מועדי ישראל היא כמו עדות נאמנה שמעיקרו לא היה יום צער ואבל, אלא יו"ט ומועד.

בתקופת התנ"ך, היה יו"כ יום של טיהור העם, מטרה נשגבה זו הושגה בשתי דרכים: הן בדרך אינדיבידואלית והן בדרך ציבורית. עוונותיו של יחיד כופרו ע"י צום, תשובה, תפלה וצדקה, ואלו של הצבור, בזמן שבהמ"ק היה קיים, בעבור דת הכהן הגדול בקודש הקדשים, ובשילוח השעיר לעזאזל.

כיום שיוהכ"פ הוא יום סליחה ומחילה, על כל אחד מאתנו להקדים ולמחול לחברו ולפייסו (המשך בעמ' הבא)

העת בה אנו חיים תובעת בתוקף מאתנו להלביש את מסורתה ומנהגיה של היהדות באדרת חדשה של הדר ותפארת. אין זאת אומרת, שמבק-שים אנו להוסיף על התורה או לגרוע ממנה כקוצו של יוד, אלא להסביר מחדש את טעמי המצוות והגיונם של המנהגים העתיקים של דתנו. ואע"פ שכבר אמרו חז"ל ש"אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו", בכ"ז יש צורך, לעתים תכופות, לשפור את היין הישן שלא פג טעמו מן הקנקן הישן לקנקן חדש שהעין נמשכת אליו.

לולא דמסתפינא הייתי אומר שאחד התפקי-דים הגדולים ביותר המוטלים עלינו, הוא להס-ביר בנחת ובסבלנות לדור הצעיר ולצבור הלא-דתי טעמים ונימוקים של החגים — "בנים, שמעו לי, יראת ד' אלמדכם" מחדל הוא מצדנו שהו-נחנו את תחום ההסברה על המאור שביהדות וחיוניותה לאומה. שבעים פנים לתורה ודורנו אנו מבקש שישבירו לו פנים ושיראו לו פנים חדשות בתורה.

ברשימה זו ברצוני לומר מלים אחדות על מהותו וערכו של יום הכפורים הבעל"ט.

למותר להדגיש, כי החזנים והמקהלות בבתי כנסיות הם רק פרפראות לתמציתו של היום שהיא סליחה וכפרה. התורה חוזרת ומצוה לגבי יום הכפורים: "מקרא קודש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם", התורה אינה מפרטת כיצד לענות את הנפש, אך חז"ל הסבירו שהכוונה היא לאיסור אכילה ושתייה ולאיסורים אחרים ועל כך הוסיפו שיש לכבד את היום בכסות נקיה בדומה לשאר החגים אשר עליהם נצטוו "ולקדוש ד' מכובד". טעמו של המנהג ללבוש בגדים לבנים ביו"כ הוא שלבן הוא סמל הטהרה, ונאמר: "לפני ד' תטהרו". הרעיון המרכזי של היום הוא תשובה וחרטה. בתפלת מנחה קוראים אנו את ספר יונה, המספר על הצלת העיר נינוה משום שתושביה חזרו

תקיעות שופר ומן המיצר

שלמה דוד גולדפארב

קול השופר קורא באזנינו את ההכרזה
האדירה של "אל תירא עבדי יעקב
ואל תחת ישראל" (הגרא"י קוק).

התוצאות... יש אפוא לסקור את עברנו כדי
שנתכונן כראוי לקראת העתיד...
"אני שלום וכי אדבר המה למלחמה". הנה
כזה הוא המצב של עמנו בארץ (ואולי יש לכלול
גם את רוב רובו של העולם). לאן נפנה בהחל
שנה חדשה ובעיותיה שלא ישתנו בהרבה מבשנה
החולפת? נפנה, כמובן, לתורתנו, מקור חיינו!
בה נמצא התשובה האמתית והנכונה. היא מחייבת
אותנו לעסוק בקיום עמנו בארצנו, ולהלחם בכל
נפשנו ומאמצינו על חיינו, על חיינו הפיסיים
העומדים בסכנה "ותושע לי ימיני".
אנו היהודים כשהיינו יושבי גיטאות ונתונים
בידי זרים התפארנו כי אנחנו שונים מכל העמים
"ולא שמנו כמשפחות האדמה" וכי אנו מסורים
לאידיאל השלום כל כך עד שעשינו את דמינו
הפקר, ואת כבודנו למרמס תחת רגלי קלגסים
וחיות האדם... אולם האמת לאמיתה היא, כי
גם בשנים קדמוניות, ביהודה וישראל, בימי הבית
הראשון והבית השני נאלצנו להלחם כגויי הארץ-
צות, כמתוקנים וכשאינם מתוקנים שבהם. כיבוש
עבר הירדן בידי משה מצביאנו-מורנו, בא בעק-
בות מלחמות. (ראביי נאורי אחד, נאמן לעמו ומ-
סור לישראל, לחש לי בביקור-קץ בארץ, כי משום
"מה יאמרו הגוים" ו"מה יאמרו בנינו השמאליים"
— כדאי היה לרכך ספורי מלחמות וגם מאמרים

תפילות עם ישראל בימים הנוראים — כמו בכל
השנה כולה — משקפות את מאוויית-נפשנו ותק-
וותנו לשלום. "בספר חיים ברכה ושלום... ניזכר
וניכתב (וניחתם)... המברך... את עמו בשלום".
לו באנו להביא ראיות מן התורה ומהנהוג החיים
שלנו על תשוקתנו לשלום לא היינו מספיקים, וגם
היינו נראים כמכניסים תבן לעפריים.

בכל זאת, אין להתעלם מן העובדה כי תורתנו
מתחשבת עם ההווה ועם החיים כמו שהם. וההווה
והחיים אינם מעין "אחרית הימים" שחזו נביאינו
מיכה וישעיהו (ועוד) וגם עוד לא נתקיים "ולא
ילמדו עוד מלחמה". גוי נושא חרב (ואימת כליון
גמור) אל גוי, ומאז קם עם ישראל לעצמאות הוא
הרי מתקיף שונאים בנפש השואפים להכחידו מן
הארץ. הרי שעלינו לחשוב מחדש חשבון עולמנו
ולהתעמק במה לפנינו וגם במה לאחור... בהק-
דמה לקובץ הכינוס העולמי למדעי היהדות, תש"ז
(תשי"א) הצהירו ב.צ. דינור ונ.ה. טור-סיני
(העורכים): "קמה מדינת ישראל, ו... נקבעה
עמדה חדשה בייחסם להיסטוריה ובייחס וולתנו
אלינו, אל עברנו ואל עתידנו; ושינוי כביר זה
נתחולל מתוך מאבק קשה על קיום אומתנו...".
עינינו הרואות כי המאבק לקיום אומתנו, הו-
הקיום הפיזי, פשוטו כמשמעו, עודנו מוסיף והו-
לך. ומי יודע כמה זמן ימשך... ומי ינחש את

(המשך מעמ' קדמ)

אדם לחברו, אין יו"כ מכפר עד שירצה את חברו
(משנה יומא פ"ה).

ולכן בזאת הגנו יכולים להיות בטוחים, שאם
אנו מסתכלים במורשתנו הרוחנית באספקלריה
המאירה ובפנים חדשות נהפוך את יו"כ לצורתו
הקדמת כפי שראה רבן שמעון בן גמליאל
באמרו: לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב
וכיו"כ.

בדברים ובמע"ט. חז"ל אמרו: "כל המקניט
חברו אפילו בדברים, צריך לפייסו. ואם מת,
מוליך עשרה בני אדם, ועומד על-קברו, ואומר:
"חטאתי לך, אלקי ישראל, ולפלוגי חטאתי,
שחבלתי בו". עלינו ג"כ ללמד, כי רק עבירות
שבין אדם למקום, יו"כ מכפר, ברם אלו שבין

ה' למלחמה" — אמנם לפני ה', אבל —
למלחמה.

בימי חירום אלו נחזור לפירוש המלות כפשוטן.
טם. כשנזכר לימי שלום, כאשר כל אויבינו וכל
שונאינו ישלמו עם קיום עם ישראל בארץ יש-
ראל, או־או נשתעשע בכל הפירושים הנלכבים
על הכתובים המדברים במלחמה. או נצייר את
דוד כיושב ומורה הוראות בישראל. "מטהר אשה
לבעלה" ... אך עד אשר יבוא המשיח ... נקרא
את שירת הים ואת שירת משה וצוואתו כפשוטן.
"אשריך ישראל! מי כמוך עם נושע בה", מגן
עורך, ואשר חרב גאותיך, ויכחשו אויביך לך,
ואתה על במותימו תדרוך" (דברים, לג-לד).
זאת התורה אשר שם משה לפני בני
ישראל — שיש לשננה יומם ולילה, למען חיינו
וקיומנו!

ניתן לומר כי תקיעת שופר בדורנו באה מטעם
נוסף לי הטעמים שניתנו ע"י רב סעדיה גאון.
השופר מזכיר את הקהל היהודי העומד בתפילה
כי הכהנים תקעו בשופרות במלחמת העם הרא-
שונה בארץ המובטחת" ושבעה כהנים יש-
או שופרות יובלים לפני ה'". וכדי
לסמוך רעיונו גם על דברי חז"ל, נביא מאמר
קולע ממדרש ילקוט שמעוני (תהלים, תתעג):
"הללויה ... הללו לשם שעשה לנו מלחמה,
שנאמר, ה' איש מלחמה".

כאן מקום אתי לפרש את הכתוב בתהלים
כ"ז (לדוד ה' אורי וישעי): "אם תחנה עלי
מחנה לא יירא לבי, אם תקום עלי מלחמה
בזאת אני בוטח": "בילקוט שמעוני (תש"ו)
מובא הפירוש "מכאן ואילך, אמרו ישראל אם
תחנה עלי מחנה של מצרים לא יירא לבי,
אם תקום עלי מלחמתן של מצרים, בזאת אני
בוטח, שהבטחתנו בתורה, ה' ילחם לכם.
ואני מרשה לי להוסיף: בזאת אני בוטח, כל-
מר אם תקום עלי מלחמה, בזאת, במלחמה
עצמה, אני בטוח כי אנצח בה את מצרים וכל
המחנה הנלווים עליהם. העבר וההווה, המדרש
והמעשה, הכתוב והשיח מתאחדים לעוררנו
באמונה המבטיחה לנו" — ועתה ירום ראשי על
אויבי סביבותי, ואובחח באהלו זבחי תרו-
עה ...

אכזריים כמו "לתת נקמת ה' במדין" (במדבר,
כ' ז). האמנם נקצץ בתורה הזאת אשר שם משה
לפני בני ישראל על פי ה' ביד משה? כיבוש
ל"א מלכים בא לא כתוצאה של כניעה ותחנונים
בפני האויב אלא תוך מלחמה מתמדת "עד אשר
יניח... לכם". כמו כן דברי ימי מלכותם של
שול, דוד ורוב מלכי יהודה וישראל, הלא הם
כתובים בדמי מלחמה. ומאז מרד החשמונאים
בכובשי-הארץ ועד ימי בר-כוכבא אין לך דור
וחצי-דור שלא היה על עמנו להילחם ולעמוד
על נפשו — ולא נסתייג מאחריותו ולא נרתע
מחובתו — מצוותו לשמור ולקיים את עם ישראל.
בעת מלחמה התאכזר הגבור — הלחם העברי
לשונאי המבקשים להאבידו, ולא חשש ל"מה
יאמרו הגוים", כי ידע מה יעשו הגוים ...

הבה נלמד את התורה כמשמעה. נתחיל מאברהם
אבינו, נביט בצור מחצבתנו זה, שהננו גיבור
הסיפורים הנקראים בראש השנה. הנה בעל רח-
מים זה, שחם על חיי אנשי סדום, איננו נרתע
מלהילחם על חיי לוט בן אחיו. "וישמע אברהם
כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו ...
וירדוף עד-דן... ויכס וירדפם עד חובה" (מתבקש
הפירוש, כי זאת היתה חובתו, להציל חיי בן
משפחתו). התנהגותו של אברהם אחרי מלחמת-
חובה זו לא הפכה אותו לאיש-דמים ... (עייין
בראשית י"ד). ומשה איש האלהים בשירת הים,
אחרי הישמדם של רודפי עמו במצרים, שר את
השירה "ה' איש מלחמה, ה' שמו". הפירוש של
"איש מלחמה" הוא כמשמעו, ואם יש כאן אסוסי-
אציה של "רחמים", הרי הרחמים היו על עם
ישראל לעודדם להחלץ מעבדות פרעה ולשאוף
לחיים עצמאיים בארץ המובטחת.

וכי מה הם הספרים במדבר ודברים אם
לא ספרים המתארים את המלחמות התכופות
שעשה משה (בכבודו ובעצמו!) לעשות דרך לעם
ישראל להתקיים בעצמאותו בארץ הנודעת? "על
כן יאמר בספר מלחמות ה'" מתפרשת כאן
כהוראות-העפלה בכל הדרכים לארץ אבות. גם
ספר מלחמות ה' מונח בארון, בפרשת בני גד
ובני ראובן אנו שומעים דברים שאינם משתמ-
עים לשני פנים: "אם יתחלצו לפני ה' למלחמה".
ותנאי הזה נכפל פעמיים (במדבר, ל"ב). "לפני

תקיעת-שופר בראש-השנה

אהרן בי"ר

מים לתקיעת שופר בראש-השנה, ונסבירים בקי-צור: א. ראש-השנה הוא תחילת הבריאה, שבו ברא הקדוש ברוך הוא את העולם ומלך עליו, ונהוג להשמיע בתקיעה תחילת המלכות. ב. זהו היום הראשון לעשרת ימי תשובה, והשופר בא להכריז לכל איש ישראל לשוב מדרכו הרעה. כשם שגם מלכים בעולם מזהירים בקרנות על גזירותיהם. ג. להזכיר מעמד הר-סיני, שבו היה קול השופר חזק מאד. ד. להזהיר העם בשופר, כנאמר ביחזקאל הנביא, והשומע השופר ממלט נפשו. ה. להזכיר חורבן בית המקדש, שבו היתה תרועת מלחמה של האויבים. ו. להזכיר עקידת יצחק שמסר נפשו לשמים, ויעלה וזכרוננו לפניו לטובה. ז. שרעד השופר ירעיד אותנו, ונישבר לפני הקדוש ברוך הוא. ח. להזכיר את יום הדין. ט. להזכיר קיבוץ גלויות, כמו שנאמר: והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ובאו האובדים בארץ אשור והנידחים בארץ מצרים. י. להזכירנו תחיית המתים ולהאמין בה, שנאמר: כל יושבי תבל ושוכני ארץ, כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו.

ונסיים דברינו בסיפור הידוע על הנער היהודי בעיירה קטנה, שלא עלתה לו ללמוד, והיה הולך עם אביו לבית-הכנסת. כולם עמדו עטופים בטלי-תותיהם, ומחזורי התפילה לפניהם, ומתפללים לפ-ניו יתברך ביראה ופחד, מתוך רגש של "עבדו את השם בשמחה". גם הנער חשקה לבו להתפלל אך לא ידע כיצד יעשה זאת. הרי לקרוא אינו יודע, ושום תפילה אינה שגורה בפיו. פתאום החריד הנער בשריקה אדירה את בית-הכנסת. גער בו אביו, על אשר הפריע את עבודת הקדוש. אך מיד רץ אליו הצדיק, ונשקו על מצחו, ואמר: הילד הזה בשריקתו התמנה, קרע רוע גזירה, ששום תפילה לא היה בכחה לעשותה.

יהי רצון שתסור מאתנו כל גזירה קשה ושנתב-רך בשלום מאת המברך את עמו ישראל בשלום.

התורה צוותה לשמוע ביום ראש-השנה קול תרועה. אין כתוב "לשמוע קול שופר" כי הכתוב אומר: "יום תרועה יהיה לכם". ואף על-פי שלא נתפרש בתורה תרועה בשופר בראש השנה, הרי הוא מפורש ביובל, אחרי שבע שמי-טות, כלומר בשנת החמישים: "והעברת שופר תרועה", ומפי השמועה למדנו: מה תרועת יובל בשופר, אף תרועת ראש השנה בשופר.

חז"ל קבעו: כל השופרות כשרים, חוץ משל פרה ושל שור, משום שקרוי קרן ולא שופר, ועוד: משום שאין קטיגור נעשה סניגור, שלא יאמרו — אתמול עשו את העגל, והיום הם באים לרצות בו (בקרן שלו) את בוראם. ולמה מצווה שיהא שופר כפוף? כדי שבני ישראל יכפפו לבם לאביהם שבשמים. ומצווה מובהרת היא לתקוע בשופר של איל, כדי שיזכור לנו הקדוש ברוך הוא עקידת יצחק, כמו שנאמר "והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו".

"לשמוע קול שופר", חייבות גם הנשים ועליהן להודרו לתקן צרכיהן, כדי שיהא סיפק בידן לבא לבית-הכנסת לשמוע קול-שופר, ואל יט-ריחו את הציבור להמתין להן. בהרבה מדינות נהוג שהנשים מבשלות בערב ראש-השנה את מאכלי ראש-השנה, כפי שנהגות לשבת, כדי שתהיינה פנויות בראש השנה לבוא לבית-הכנ-סת.

היו מקומות בגולה בהם היו נוהגים לתקוע שופר בשדה או בין הרים, עמקים ולא בבית הכנסת, כדי שלא ישמע הקול חוצה, מפחד הגויים עליהם. כך נהגו בשעת האונס והשמד בספרד. בתימן היו מקומות שהגויים לא היו נותנים לישראל לתקוע. כשישראל נוטלין שופ-רותיהם ותוקעין, באים הגויים ומפריעין. וכל כך למה? הערבים הללו יודעים על מלך המשיח שיבוא ועל תקוותינו להיגאל והם מתיראים.

רב סעדיה גאון, שחי במאה העשירית (נולד במצריים ובקר בארץ-ישראל) מונה עשרה טע-

היחס לבית הכנסת והנובע ממנו *

פינחס פלאי

מאות אלפי מתפללים ימלאו את בתי-הכנסת ברחבי ישראל בימי ראש-השנה. מספרם מגיע, לדעת יודעי-דבר, לכדי הרבה, יותר מחמשים אחוז מכלל אוכלוסית המבוגרים של ישראל. לא נשגה אם נאמר כי כל אלה שיטלו עצמם וילכו לבית האלקים ביום ראש-השנה הזה הם "יהודים דתיים" במובן הרחב של מושג זה. אפשר שיש ביניהם בעלי "מדריגות" שונות בקיום המצוות ובהידור קיום-המצוות, מדריגות הידועות לנו כגון ההבדלים הבולטים-לעין שבין איש-חסיד מתושבי מאה-שערים לבין חבר קיבוץ דתי בעמק בית-שאן ושאינו ידועות לנו ואשר מכל-מקום אינו מוציאות את כל אותם מאות אלפי באי בית-הכנסת מכלל "היהודים הדתיים".

אין לנו ספק, כי כל אותם מאות-אלפים מודים בודאי בעיקרי האמונה. עם זה עלינו לקבוע, בארץ-ישראל לא קיים (לפחות, לפי שעה) אותו דחף חברותי הקיים בכמה וכמה מארצות-הגולה לגבוי-ה"השתייכות" לבית-הכנסת. לא זאת בלבד שאין אדם מתעלה בחברה הישראלית על-ידי השתתפותו הפעילה בבית-הכנסת שבשכונתו או בעירו, אלא היפוך-הדברים נכון: אדם יורד כאילו שלב אחד בסולם-החשיבות החברתי משה *

* על דעת כותבו ונשמח לקבל תגובות — המערכת.

בית-כנסת או בית-תפילה לא נכנס כאן עתה להסבר התופעה הזאת, מדוע מעדיפים מאות-אלפי יהודים דתיים לא להזדהות עם המפלגות הדתיות-הפוליטיות במערך החיים הדימוקרטיים במדינה. הרי לנו הזדמנויות בעבר לדון בכמה מן הסיבות לתופעה זו. אך מה שלא תהיינה הסיבות לכך, העובדה קיימת

בראש הפסוק שלאחריו. מכל הנ"ל ברור, שפי-סוק הטעמים אינו קובע בענין צירוף קדוש הש-לישי לדי' צבאות שבאות אחריו. ואף יותר מזה. אין אנו אומרים את הפסוק בישעיה בקדושה כקריאה בנביאים, כאילו בהפ-טרת פירוש יתרו, אלא אנו אומרים, מה שהכח השלישית של מלאכי השרת אומרת: קדוש קדוש קדוש ד' צבאות.

(המשך מעמ' 10)

קדים נדרשת אחורה ומצורפת לגביעים. בפסוק שבפרשת בשלח (שמות י"ז, ט'): וצא הלחם בעמלק מחר, למרות שעל תיבת עמלק באה את-נחמא. ובולט ביותר אי ההתחשבות בפסוק בפסוק שבפר' ויחי (בראשית מ"ט, ז'): וברצונם עקרו שור וכאן סוף פסוק. תיבת ארור, המצטרפת לפי הדרש לתיבת שור, היינו שור ארור, נמצאת

ועומדת כי הכוח הדתי במדינה, כאשר הוא נמדד בבית-הכנסת הוא גדול פי-כמה מן הכוח הדתי המיוצג בכנסת. וגם זאת היא עובדה, כי ההישגים של "הדתיים" בכנסת עומדים בפרו-פורציה ישירה לגודל נציגותם המקיפה 14–15 אחוז בלבד מכלל חברי הבית ואשר כמעט ולא גשתנתה מהכנסת הראשונה ועד עתה.

ואנו שואלים: האם כוח דתי גדול וחזק זה הבא לידי בטוי בכל שבת משבתות השנה ובייחוד בחגים בראש-השנה ויום-הכיפורים — האם אין לו כל ערך ואי-אפשר שיהיה לו כל ערך מבחינה דתית-ציבורית? האם גידון ציבור עצום זה על מאוויי ושאיפותיו לאלם ברגע שדעותיו, או מצפוניו, או גורמים פנימיים או חיצוניים כל שהם מעכבים בעדו מלהצטרף למפלגות הדתיות הפוליטיות הדוברות בשם התורה והדת?

האמת היא, שמאות אלפי באי בתי-כנסת אלה אינם מהווים כל כוח של ממש, לא כוח ציבורי משפיע כלפי חוץ וכלפי המדינה ומוסדותיה ואף לא כוח רוחני-חינוכי כלפי פנים להגברת היניקה ממעיינות התורה ולעשות את ההליכה לבית-האלקים לחוויה אמיתית המטביעה את חותמה על חיי אדם באשר הוא אדם.

מה הסיבה לכך? אפשר שיש כאלה שנוח להם לראות את הדברים כמות-שהם. הללו מרוצים מן העובדה כי "המונופולין" לחיי-דת ולפעילות דתית נתון בידיהם הבלעדיות. אך מה יענו אלה (ורבים המה) המאמינים כי "הדרך לאלקים אינה עוברת דווקא דרך משרדי המפלגה" וכי גם מי שאינו שייך למפלגה דתית-פוליטית אפשר לו וחייב הוא להיות כיהודי דתי? מגיין אולת-יד זו בשטח הפעילות הדתית הלא-מפלגתית, שהיא אליבא דכולא עלמא, כורח חיוני לנו?

לעניות דעתנו יש להאשים באולת-יד זו של מאות-אלפי באי בתי-הכנסת את בית-הכנסת עצמו המצטיין בחולשתו האורגנית וארגונית אם נדון אותו לפי צורתו ודמותו שנקבעו לו במדינת-ישראל. בית-הכנסת במדינת-ישראל אינו דורש וממילא אינו מקבל הרבה מבאי שעריו ולפיכך גם אינו נותן להם הרבה.

בית-הכנסת במדינת-ישראל אינו אלא בית-תפילה (גם לשם זה אינם ראויים, לצערנו, הרבה

ירידה חיצונית ופנימית

ערכים שיצרנו בדורות אחרונים בתפוצות-הגולה נתבזבזו כמעט לגמרי עם כינון חיינו המחודשים בארץ-חיותנו. הרבה עשה מבנה החיים החלוציים ביישוב החדש והרבה מזאת עשה בלבול-המוחות שנתלווה לעלייתם ארצה של חלוצים ובונים ראשונים, שלא תיארו לעצמם כיצד ישתלב מוסד זה שהכירוהו ב"גלות" בריק-מת "החיים החדשים" בארץ החדשה.

צא וראה כמה הד-והדר שיקעו אבותינו בבנין מקדשי המעט שלהם בגולה הדוויה והעניה (לפני זמן מעט הופיע בהוצאת "דביר" אלבום-ציורים על בתי הכנסת המפוארים שנהרסו בפולין במל-חמה האחרונה) והשווה לעומתם את בתי-הכנסת הפשוטים שנבנו בארץ. ולו ניכרה הירידה בצור-רה החיצונית בלבד החרשנו. שכן לא המראה החיצוני עיקר. אבל, ירידה זו ניכרת גם בתוכן הפנימי של בית-הכנסת הישראלי. כמה סדר ומשמעת, יראת-כבוד והדר-נימוסים הכניסו יהודי אשכנז או הס"טים הטוהרים, בבית-הכנסת שלהם והשווה לעומתם בתי-הכנסת שבארץ. הרי היתה בידינו הברירה בארץ של קיבוץ-גלויות ליטול

ארצי של בתי-הכנסת שיהפך מגוף לפעולות דתיות לא-מפלגתיות שבית-הכנסת משמש מעין בסיס להפעלתו. מאחורי נסיונות אלו שחזרו ונשנו עמדו יחידים שמצבו של בית-הכנסת גגע ללבם והם אמרו לעצמם כי הגיעה עת לעשות. הרבה עבודה השקיעו בשעתו בענין זה קבוצת יהודים יקרים בירושלים ביזמת ער"ד מרדכי לבנון (מראשי בית-הכנסת "ישורון") והרב יתושע זק"ש. אך כל הנסיונות הללו שנעשו עד עכשיו לא עלו יפה. מאמץ לעניין בכך את הרבנות הואשית, שלכאורה חייב דבר מעין זה להיות מעיקר-תפקידיה, לא הביא תוצאות. הרבנות ה-ראשית לא הצטרפה לפעולה זאת, אם מתוך חוסר-אונים ואם מתוך פחד מפני חוגים מסויימים שלא הסתכלו בעין יפה על ארגון דתי בלתי-מפלגתי מעין זה.

פעולה ראשונה בכיוון זה אינה צריכה להיות טכנית. כדי להפעיל את בית-הכנסת ולהביאו למלוי תפקידיו החינוכיים-הציבוריים בימינו אלה, יש לאסוף את כל אותם היהודים אנשי-רוח ואנשי-מעשה, אשר מצב הדת בישראל מדאיג אותם, אשר רואים בחדרה את התהום בין "הציבור הדתי המאורגן" לבין "היישוב החילוני" ואשר אינם רוצים כי יהודים דתיים במדינת-ישראל ייהפכו ל"מיעוט לאומי-דתי" כדוגמת המיעוטים הלאומיים בעולם, הנלחמים על זכויותיהם, מבלי שיביעו רצון עז לדאות את המדינה כולה מתקרבת לתורה ואת בית-הכנסת במדינה, שמספר מבקרי עולה על חמשים אחוז. הולך ונעשה מוסד תרבותי-רוחני של המדינה כולה ולא נתון בקרן-זוית דחוייה.

יש כאן גם שטח-פעולה רחב לנשים בישראל שבכוון לתרום הרבה להאדרת מקומו של בית-הכנסת בחיינו היומיומיים. וכמו-כן לנוער, לצעירים הנפגשים מדי יום-ביומו, בחייהם המעשיים במסגרות אורחיות וצבאיות, עם בני גילם הרחוקים מרחק רב מחיי תורה ויהדות. "הימים הנוראים" המושכים מאות אלפים לבתי-הכנסת הם זמן ראוי לעורר מחשבה על האפשרויות העצומות הגנוזות בבתי-הכנסת והמבקשות שיציאו אותן מן הכוח אל הפועל.

את המבחור והיפה מכל קהילה ועדה ואנו לא עשינו כך. יען כי חסר היחס הנכון לבית-הכנסת. חסר החינוך המיוחד של גדולים וקטנים לקראת בית-הכנסת.

הרי דוגמה מתוך נסיון אישי: כאשר חזר כותב-הטורים לפני כמה שנים מנסיעה ראשונה לחוץ-לארץ, חזר להתפלל לאותו בית-כנסת גדול בירושלים שהיה נוהג להתפלל בו לפני צאתו לגולה. עד שלא יצא את ירושלים מצא אותו בית-כנסת חן בעיניו ואולם משחזר הוא הוכה בהפתעה רבה לראות בית-כנסת גדול זה בירושלים הבירה, כמה מזנוח הוא וכמה חסר הוא טיפוח וטיפול בהשוואה לבתי-כנסת של ערים ועיירות בתפוצות. ולא שהיו מתפללי בית-הכנסת זה עניים שאינם יכולים "להרשות לעצמם" הוצאה יתירה שבשכלולו של בית-הכנסת. אילו עברת על פני השורות הראשונות בבית-הכנסת וראית את היושבים בהן: נכבדי ירושלים, בנקאים, שופטים, עורכי-דין גדולים, סוחרים מצליחים, פקידי גבוהים. אילו נכנסת לביתו הפרטי של כל אחד ואחד מן היושבים בשורות הראשונות וראית פאר החדר, שטיחים פרסיים ומנורות שיש יקרות, ציורים אמנותיים ורהיטי-עץ מהוגני כבדים (אין עינינו צרה באלה ח"ו—יבושם להם!), אבל בבית הכנסת הם יושבו על כסאות-עץ מרופטים ומתפרקים ובליל התקדש שבת-יחג מואר בית-הכנסת במאור נורות-חשמל חשופות והקירות אינם מסויידים עדיין וכשהתעניינת בדבר נודע לך כי אלמלא תרומת-כסף מאמריקה לא היה קם כלל בית-כנסת גדול זה בירושלים שהרבה מגכבדי היהדות הדתית מתפללים בו. עכשיו, מחכים היו, כנראה, לתרומה מאמריקה שתאפשר רכישת כסאות-ישיבה מתאימים התקנת מגורות מאור מתאימות. תאמרו, קמצנות טבעית, יצר שגורות—ולא היא. כאן פשוט חסר היחס הנכון לבית-הכנסת. חסר החינוך המתאים לבית-הכנסת. חסרה התגדרה הבהירה-ברורה על מקומו של בית-הכנסת בחיינו הפרטיים והציבוריים.

נסיונות שנכשלו

בשנים האחרונות נעשו נסיונות שונים לארגון

דרך ארץ קדמה לתורה

(על הדברה החמישית במשנה תורה)

שמשון נשר

למקום, אל המצוות שבין אדם לאדם. האב והאם שותפים הם לבורא ביצירת הוולד, ולפיכך חייבים אנחנו לכבדם, כשם שעלינו לכבד את האל לקים עצמו. מאידך, התורים כבני-אדם, שייכים גם הם לסוג של רעך.

כאן המקום לשאול: באומות-העולם הרי מקובל היה מקדמת דנא, לכבד אב ואם. כי, דרך ארץ קדמה לתורה. בגירסה מורחבת, במדרש תנא דבי אליהו-רבה, דרך ארץ קדמה לעץ-החיים, ואין עץ-החיים אלא תורה. ובר-קפרא דרש: דרך ארץ כנגד כל התורה. זה בהתאם לדברי רבי אלעזר בן עזריה בפרק ג' דפרקי-אבות: אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה.

כמו כן שנינו במסכת שבת (דף ל"א): בשעה שמכניסים אדם לדין, אומרים לו קודם, נשאת ונתת באמונה? ורק לאחר כך, קבעת עתים לתורה? בדומה, שאלו פעם חסידיי את הצדיק רבי שמחה-בונים מפשיסחה: דרכם של מחברים, לחבר הקדמה לספרם. מה הקדים הקב"ה לתורה, אשר חבר אותה ונספגה לנו? השיב רבי שמחה בונים: דרך ארץ קדמה לתורה.

בהמשך דברינו ננסה להראות, איזו צורה מיוחדת וגון מקורי, קבלה הדברה החמישית אצל אחינו בני ישראל. על ידי דוגמאות מתקופות שונות, נשתדל להמחיש את מצוות הבן כלפי הוריו, את חובות ההורים כלפי הבנים, ואת מעמד כולם בעבודת-השם. זה מצטייר כעין סולם כפול, וראשו מגיע השמימה. בשלבים הראשונים מכיר הילד הדרך את הוריו. בהיותו נער, הוא מתעלה ומגיע להכרת בוראו. עובדות עוד שנים, וכאיש, הוא זוכה לצאצאים. אז, עליו למצוא את המזיגה הנכונה, או הסינתזה הנכונה בין שלש הנאמנויות של

רבי שלמה יצחקי, המלמד לדורות, פותח את פרקו של התורה במלים אלה: אמר רבי יצחק (לכבוד אביו הזכירו תחילה), לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החדש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל. ומה טעם פתח בבראשית? תשובתו של פרשנדא ידועה היטב, ואקטואלית עד היום הזה.

אך, השאלה גופא, בסגנונה כבתכנה, מוכיחה, שאין עוד כרש"י, אשר, התורה ופרושו, חד הם. הנשר הגדול הזה מעורר מיד את תשומת-לבנו לעובדה, שכל חומש-בראשית ותחילת ספר-שמות מכילים רק הלכות-חיים, וקודמים לחלק החוקתי של התורה, בחינת, דרך ארץ קדמה לתורה.

פרשת-ואתחנן בחומש דברים כוללת את עשרת הדברות השניות. בסוף הגדודים במדבר, עומד משה-רבינו בפני הדור, המכונה 'ראשון לגאולה'. אנשים אלה לא חוו מבשרם את שעבוד-מצרים ועול ממשלת-זדון. כעת, הם עומדים לכרות מח"דש את הברית עם ה'.

בן-עמרם מזכיר להם, שהברית בחורב עודנה בתקפה. הרי זו נכרתה לא רק עם האבות, אלא עם כל הדורות הבאים אחריהם, שכולם מושבעים ועומדים מהר-סיני. על כן, חוזר משה על עשרת-הדברות כחוק-היסוד. הן מתחילות במלה אנכי, ומסתיימות הן במלה לרעך. רמז נפלא טמון בשתי המלים. אנכי ה' אלקיך, אמר-נתייחוד, וזהו המקור והיעוד של תורתנו הקדושה, לכל יחיד: קבלת עול מלכות-שמים. כל היתר, מהדברה השניה עד העשירית, כלומר, הבצוע המחייב אדם מאמין, הוא לרעך, והוא מהווה את עבודת השם של אדם מישראל.

כבד את אביך ואת אמך, הדברה-החמישית, הלא היא מעין מעבר מן המצוות שבין אדם

אדם מישראל: כלפי הוריו, כלפי שמים, וכלפי בניו.

כאן מתעוררת עוד שאלה: מדוע אין אנו מברכים על מצוה חשובה ככבוד אב ואם? אחת התשובות היא: כבוד הורים הרי אין לו שעור קבוע בתורה. תמיד עלינו לדעת, שאפשר לכבד אותם עוד יותר. אין די בדאגה לספוק צרכיהם הגורפניים של ההורים, ובאותות כבוד והערצה. יש ויש גם צורך באורך רוח ללא גבול. מסופר במסכת סנהדרין: היה אביו עובר על דברי תורה, לא יאמר לו, אבא, עברת על דברי תורה! אלא, מרמו לו בדרך ארץ: אבא, מקרא כתוב בתורה, כך הוא.

כידוע, באות בדברות-השניות גם שתי תוספות. כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אל קיך. למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך על האדמה, אשר ה' אלקיך נותן לך. בעל משך-חכמה מעיר כאן: אמרו בתלמוד-ירושלמי, דכבוד אב ואם היא מצוה קלה, כעין פריעת-חוב בעבור טרחתם ומוזנם. ולכן, נאמר, אף באופן שאביך ואמך עובדך ולא גדלך, גם כן תכבדם כאשר צוך ה' אליך במדבר, ששם לא היה טורח גדול על האבות בגדול בניהם, כי מן היה יורד מן השמים, מים מבאר, ובשר משלך, והענן היה מנהיך את מלבושיהם. ובכל זאת צוך ה' לכבד אביך ואמך. כן תעשה לדור אחרון.

לפי עניות דעת, פרוש הדברים הוא, שהקשר הביולוגי מחייב תמיד, ולא נסן לערעור. אפשר להוסיף לדברי רבי מאיר שמחה הכהן, שיוצאי מצרים, הדור האחרון לשעבוד, לא הו כלל דמות אידיאלית בשביל הבנים, אשר באו אחריהם. הרי אלו ידעו היטב על מעשה-העגל, המרידות התכופות של דור-המדבר, ופרשת-המרגלים, אשר בעטייה נגזר על הדור הצעיר, לכבוש את ארץ כנען ולישב אותה בכחות עצמם, ללא עצה והדרכה מצד הוריהם.

למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, אפשר לבאר כך: כגמול על הכבוד כלפי ההורים, אתה עתיד להוליד בנים, אשר בבוא העת יכבדו אותך בזקנותך. למען זה עשויים ימך להאריך, עד שתזכה לראות אף בני-שלשים. כה דברי ההפסוק השני בחומש דברים פרק ר': למען תירא

את ה' אלקיך לשמור את כל חוקותיו ומצוותיו אשר אנכי מצוך, אתה ובנך ובן בנך כל ימי חיך ולמען יאריכו ימך.

נסיון-העקידה לא היה חד-פעמי בתולדות-עמנו (אלא, שבכל דור דור). נביא פה אחת, שארכה רק רגע, לא שלשה ימים. אחרי אשר בני אהרן נדב ואביהוא הקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם, ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם, וימותו לפני ה'. אהרן ובניו הנותרים צוו: ראשי-כם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו, ולא לבכות בקול. אך, ללוות את עבודת-הכהונה בקדש כרגיל בשירה וברנון, זה היה למעלה מכחו של אב שכול. וידום אהרן! זה לעומת זה. אם במעשה-העגל לא עמד אהרן בפרץ, זכה גם זכה, ובן-בנו, פינחס בן אלעזר בן אהרן, השיב את חמת-ה' ותקן את מחל-סבב. והגמול: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת-עולם, שלשלת נצחית, עד ביאת גואל-צדקנו. כל כהן באשר הוא שם, הרי הוא מבני-בניו של בית-אהרן (לא בית-פנחס).

✱

נעשה אתנחתא, נעבור כמה אלפי שנים, ונתבונן במעשיו של מנחם-מנדל מקוצק, בהיותו עלם צעיר. מוצאו היה ממשפחה של מתנגדים. אבל הוא נמשך אל העולם החסידי, בהשפעת החוזה מלובלין. אביו של הקוצקאי, רבי לייבוש, התנגד בכל תקף לסטיה של בנו, וצוה עליו בגזירת-אב, לפרוש מדרכו החדשה. השיב לו מנחם-מנדל מניה וביה: אמנם אבי מורי אתה, וחייב אני לשמוע בקולך. אך, מה אעשה וכבר שר משה-רבינו זה אלי ואנוהו קדם לאלקי אבי וארו ממנהו.

אם בבן-עמרם עסקינו, ומי לנו גדול כמשה איש-האלקים, הבה נתבונן בפרשת מתן-תורה מסיני. הפרשה, נקראת כולה על שם יתרו חותן-משה, אשר מביא לו את צפורה עם בניה אחר שלוחיה. אותו כהן-מדין מתעלה הפעם לדרגת יועץ רב-תושיה למשה רבינו. הוא גורם לו לקיים את הרבוי, שדרשו חז"ל על מצות כבוד-אב: חייב אדם גם בכבוד אבי אשתו. הרי לפנינו סוגיה חשובה, שכולה דרך-ארץ, והיא קודמת בכתוב לקבלת-התורה.

מנבל אב, בת כמה באמה, כלה בחמותה, אויבי-
 איש אנשי-ביתו. והתנא ממשיר: 'פני הדור כפני
 הכלב, הבן אינו מתבייש מאביו. אין דרך-ארץ.
 נחזור עוד פעם למסופר במסכת-קדושין על
 המפקד הרומי של צבא-אשקלון, אשר הצטיין כל-
 כך בכבוד-אב, וגולדה אצלו פרה אדומה. רבי
 יצחק מוורקי, רבם של חסידים, טוען: משבחו של
 אותו גוי, אתה יכול לעמוד דווקא על גדולתם של
 ישראל. דמא-בן-נתינא קיים מצוה, שכל אחד וא-
 חד מבין טעמה. ואלמלא ניתנה התורה, היינו
 לומדים אותה מן השכל. ואלו, ישראל, לא חסו על
 ממונם, כדי לקיים מצוות פרה אדומה, שנאמר
 בה חוקה, ואין אדם יודע טעמה.

רבי יצחק זה, לא רק נאה דורש היה. מדי שנה
 נהג לנסוע לעיר מולדתו, בכדי לקיים מצוות כבוד
 אם. בליל-שבת היסב עם אמו האלמנה בראש-
 השולחן, והחסידים נדחקים מסביב. בקשה הישי-
 שה את בנו, להביא לה כוס מים. נודדו אחד
 החסידים, והגיש לה את הכוס. אז גערה אס-תרבי
 בצאצאה, בקראה: 'הרי אמרתי לך, יצחק, שתביא
 לי, ולא לזולתך! מחל הרבי על כבודו, קם ממ-
 קומו, ובזריזות הביא לאמו מים. אז, אמרה לו:
 'בני יקירי. באמת, אין אני צמאה כלל. אלא מה,
 נתכוונתי לזכות אותך באריכות ימים, ולחסי-
 דים פנתה במלים: 'להוי ידוע לכם, יהודים יקרים,
 לא ממרק עם אטריות, זוכים ליצחקים כאלה.

ושוב מעשה על אודות אשה מופלאה בק"ק
 שאטאנוב, בימי הבעש"ט, אלמנה גם היא, ואם
 לשני בנים, גדולים בתורה ויראת שמים, רבי
 יצחק ורבי יוסף. לאשה זו קראו: די פרומע ריי-
 באלה, ריבאלה החסידה. היא נהגה לעלות לקבר
 בעלה המנוח, לקשקש במקל, ולשפוך שיח, בוו
 הלשון: 'הירשל הירשל, לך לפני כסא הכבוד,
 השתדל שם על בניך, שיהיו עניים ואביונים,
 כדי שלא יסורו חלילה מדרכיה. פעם, הגיעו
 הבנים מרחוק ביום חמישי, לשבות את השבת
 עם אמם. אנשי העיר, אשר זכרו היטב את שני
 העלויים מילדותם, הקבילו את פניהם בכבוד
 הראוי, והשפיעו עליהם אותות חיבה והערצה.
 למחרת, ערב שבת-קדש, קראה הצדקת ריבאלה
 את בניה, וכה אמרה: 'דבר גדול לי אליכם, אך
 לא אבקש אותו עד אם אקבל מכם תקיעת-כף,

צר לנו לקבוע, שבכל ארבעת החומשים, בהם
 משה הוא הדמות המרכזית, לא נמסר לנו שום
 שיח ושיג בין משה לאביו, או, בינו לבניו. לאש-
 רנו, יש ביכולתנו לשאוב ממדרש-האגדה, הממ-
 שיכים לטוות את חוטי החן והנועם של הפיוט
 והמשלים, המוסר והשכל, בהם מלאים ספרי-
 המקרא.

בגילוי השכינה הראשון, מתוך הסנה הבורע,
 שומע משה מפי הגבורה: אנכי אלקי אביך
 אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב. על זה
 נאמר במדרש-רבה: אמר רבי יהושע הכהן, בש-
 עה שנגלה לו הקב"ה, טירון היה משה לגבואה.
 אמר ה': אם נגלה אני עליו בקול גדול, הריני
 מבעתו (מפחידו). ואם בקול גמוך, בוסר הוא על
 הנבואה (מזלזל בה). מה עשה? נגלה עליו בקולו
 של אביו. מיד אמר משה: הנני! מה אבא מבקש?
 אמר הקב"ה: אינני אביך אלא אלקי אביך. בפתוי
 באתי אליך, כדי שלא תתירא. שמח משה ואמר:
 קא! אבא נמנה עם האבות. ולא עוד, אלא שהוא
 גדול, שנזכר תחילה!

מענין, שגם אדונינו הרמב"ם גורס בהלכות-
 מלכים, שהאבות חדשו מצוות, ועמרם נצטוו
 במצרים מצוות ותורות. יוצא מזה, שאף אצל
 משה רבנו, הנביא המחוקק, היווה כבוד אב
 מדרגה בדרך להכרת ה'.

בילקוט-ראובני מוסבר הפסוק ובני קרח
 לא מתו: הם לא היו בעיטיתא (בעצה)
 דאבהו, ואזלו בתר אולפנא דמשה. בסגנונו
 של ראש ישיבת וולח'ין, הנצי"ב, בפרושו הע-
 מק-דבר: בני קרח הצדיקים, שהיו תלמידי-
 משה, לא נמשכו אחרי אביהם ואחרי דתן ואבירם,
 שונאי-משה.

עד כמה מקפידה תורתנו על כבוד אב ואם,
 אנו למדים מהפרשה המועזת של בן סורר
 ומורה, אשר על הצבור להרגו, אם אין תקוה
 שייטיב את דרכיו. אבן-עזרא מפרש סורר
 ומורה כנגד השם וכנגד אבותיו, אם היו
 יראי-שמים. רוצה לומר, שאם האב והאם אינם
 יראי-שמים, הבן פטור מלשמע בקולם.

כאשר רבי אליעזר-הגדול, בגמרא סוטה. מת-
 אר שיא של הדרדרות-מוסרית שלוחת כל רסן,
 חוצפא יסגא, מובא הפסוק ממכה: כי בן

שתמלאו את רצוני'. הסכימו רבי יצחק ורבי יוסף. 'ומה שאלתך, אמא יקרה?' — 'בבקשה מכם, שתסעו תיכף ומיד לדרככם, ולא תשבתו מחר במקום הזה. כי השם-יתברך נתן לי בנים, שיהיה לי נחת מהם בעלמא-דקשט, ולא בעולם-הזה. קמו, והסתלקו להם הבנים, ברוכי ה'.

זקני-הדור שלנו מספרים, שבכנסייה-הגדולה של אגודת-ישראל-העולמית בווינה, עמד החפץ-חיים על הבמה, ונאם בהתלהבות עצומה לחזוק חיי-התורה. הדרשה נמשכה כבר למעלה משעה. כמו-כן, שכל הקהל-הקדוש הטא לו און בדומיה מח-לטה. פתאום, נשמע מהיציץ קול-אשה: "יש-ראליק, הרי יש לך לב חלש. מספיק דברת. ורבי ישראל-מאיר הכהן מראדין, גדול-הדור, הפסיק את דבריו באמצע הפסוק, כמצות אמר-יולדתו. כי, דרך ארץ קדמה לתורה.

הרב יהודה ליב לוי, בספרו על רבי אייזל חריף, שר-התורה הליטא, אשר נפטר לפני מאה שנים, מדגים יפה את הבעיה של יחסי אבות אל בנים ובנים אל אבותם. רבי אייזל היה נכדו של רבי מרדכי שפירא, למדן מובהק, מבאי ביתו של הגר"א. זאת אומרת, סבא היה מתנגד שבמת-נגדים. אך, אביו של רבי אייזל נהיה חסיד שרף, בהשפעת בעל-התניא. אולם, רבי אייזל חריף עצמו, לא נטה אחרי החסידות. כבר משחר נעוריו, התפלל נוסח הגר"א. כאשר נשאל פעם, האם לא פגע בכך בכבוד אביו, בנטשו את דרכו כחסיד, השיב ר' אייזל: דווקא בשנוי מדרכי אבי, היה משום כבוד אב. אבא ז"ל הרי נעשה חסיד, ושנה מרדכי אביו המתנגד. ממה נפשך. אלו הייתי אני קובע למעשה, שאין לשנות בכגון-דא מדרכי האב, כי אז הייתי מטיל על אבי מורי אשמת-שנוי מדרכי-אביו. עכשיו, ששניתי גם אני מדרכי אבא, הוכחתי, שאין בשנוי כזה משום חשש פגיעה בכבוד-אב, ושחררתי את אבי מקר-שיה זו.

הרב זווין שליט"א, מביא ספור על בעל חדר-שי-הרי"ם. כאשר הלה אמר פעם פלפול בעמקות

גדולה, שאל את כל האברכים, אם הם מבינים את השעור. השיבו כולם, שאינם מבינים. אז, הוא שאל גם את בנו, ר' אברהם-מרדכי: האם אף אתה אינך מבין? משך הבן בכתפיו, כאות, שגם הוא אינו מבין. כעבור זמן מה, נודע לרי"ם, שבנו דווקא כן הבין את הסוגיה, ואף הסביר אותה לחבריו בטוב-טעם ודעת. קרא הרבי-הזקן את בנו, והוכיחו על פניו: אם אתה מבין כל כך יפה את הפלפול, איך זה, שלא קיימת מצות כבוד אב, לשמח אותי ולענות לי, כאשר אני שאלתי אותך? על זה, השיב לו ר' אברהם-מרדכי: אלו אבי היה שואל אותי אם אני מבין, הייתי עונה הן. אבל, מאחר שאבי שאל אותי, אם אף אני אינני מבין, קיימתי מצות כבוד אב, שלא לומר חלילה ההיפך, ממה שאמר אבא. כדכתיב: דרך-ארץ קד-מה לתורה.

לסיום, נביא מסכת-מקראית, מהמופלאות בתול-דות-עמנו, או, האנושות כולה, ובה, עומק לב האב יוצא לפעל על ידי הבן. דוד המלך, כידוע, היה בלבו להקים את בית-הבכירה. אבל, מפעל זה, גולת-ההכותרת לכל מבצעי, הלאומיים הצבאיים והדתיים, נמנע ממנו. היה לו בן, שלמה, שונה מאוד מאביו. אך, גם הוא התהלך לפני האלקים. בזכות הבן הזה, לא הופרה, אלא, קוימה הברית של חיי-דוד.

כעת, נבין גם, כיצד יכלו אומרי-ההלים לקרוא, דוד אחר דוד, את פרק ל, הפותח במלים: מזמור שיר חנוכה הבית לדוד. הרי ידעו, כי דוד כבר לא חי בזמן חנוכה-המקדש. בקראם זאת, חייכו בודאי, בינם לבין עצמם, כיודעי-סוד. נכון. דוד לא היה נוכח בגופו, כאשר חנך שלמה את היכל-הקדש. אבל, הוא היה שם. שיר חנוכה-הבית היה שיר-ההילה לדוד, יען כי בנו זכר, ולא שכח. שלמה בנה את ההיכל, משום שזה היה בלבו של דוד. ישנם אבות, אשר לבו-תיהם מוסיפים להלום בלבבות בניהם, אף אחרי מותם. הבן החכם הזה, הנציח את ימי-אביו על האדמה, דוד, מלך-ישראל, חי, וקים לעולם.

מיכתבים קצרים לאחיי

מורדכי בן-דוד לבנון

היינו מאז ומעולם — עלינו להחזיק מעמד, להרגיש גיש ולהמחיש את צידקנו בכול ישותנו ולהחזיק באמונתנו בכל ליבנו — להיות חזקים גם ברוח וגם בחומר. ולשם כך קודם-כול להפסיק את ריצתנו אחרי ה"תדמית" ואת מאמצינו לימצוא חן, ולהפנות את עצמנו יותר כלפי פנים. נזכור "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ויכול אתה, וגם חייב, להרהר וליזכור "כי אדם אין רשע בארץ אשר יעשה רע ולא ייטיב". לא קל, ודאי לא קל ליזכור זאת תמיד. אולם נשגב נא לנו ולבנינו וליבנותינו: רק כך נחזק.

נאסוף נא את כול כוחנו, הסביל והפעיל, את כול כוחותינו. כולם, אם עינינו וליבנו לא לשלום (כפי שהוא ניראה לנו על פי הרגלינו) אלא להשלום, לא ל"אמת" (כפי שהיא ניראית לנו על פי הרגלינו) אלא להאמת (זכירה זו, כ). אז ניחיה ונחיה אחרים.

"שבשתא, כיון דעאל עאל" = שיבוש אם ניכנס, ניכנס. (פסחים דף קב, א). כך גם הכינוי השיגרתי "הסיכסוך הערבי-ישראלי", על אף העובדה הידועה שרבים מהערבים אינם אויבינו בנפש, ורבים מאויבינו בנפש אינם ערבים. רבים גם מעוניינים בכמה דברים ובכללם קיום סיכוכים. לא שלום ולא מילחמה. דיברי ריבות עם שכנינו ודאי היו וישנם. אך זה רק הקצף על פני המים. הגיגוד בינינו וכול העולם הוא עתיק מאוד ועמוק מאוד. שורשי הזרות והנוכריות טמונים באדמה. וכבר אמרו קדמונינו: "הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב" (בהעלותך, סיפרי ט).

אין כול חדש בדבר, וכבר נאמר בכמה סגנונות. העולם היהודי (והוא רואה את עצמו, בצדק, שייך לאברהם העברי ליצחק וליעקב) מול כול העולם הלא-יהודי (והוא רואה את עצמו, בצדק, שייך ל... לא ידענו מימי קדם. ו"בכול דור ודור... בצורה זו או זו. למה זה? מדוע זה? לא ידענו. אך אם חפצי חיים אנו — וחפצי חיים

ר"ה יום אחד או שני ימים

וש"מ דבני ארץ ישראל צריכין למיעבד שני ימים טובים של ר"ה. ורבינו אפרים תלמידו נחלק עליו וכתב דחני מילי בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה. אבל עכשיו שאנו סומכין על סוד העיבור חזר כל ארץ ישראל להיות בית הועד, שאין להן ספק בקדושת היום ואין להם לשמור אלא יום אחד. וכתב בעל המאור ז"ל כדברי רבינו אפרים ז"ל. ועוד כתב, שכן נהגו בא"י כל הדורות שהיו לפנינו עד עתה חדשים מקרוב באו לשם מחכמי פרובינצ"א והנהיגום לעשות שני ימים טובים בר"ה על פי הלכות רב אלפס ז"ל. והביא ראיה שלא היו עושין מתחלה אלא יום אחד משאלה ששאל רבינו נסים גאון את רב האי גאון ז"ל: למה אמר אדונינו שבני א"י תופסין ר"ה שני ימים, הלא אנו רואים עד עתה שאין תופסין אלא יום אחד. והשיב בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה אין מקום הועד עושין אלא יום אחד. אבל חוץ לתחום אותו מקום, נוהגין ב' ימים ושולחין שלוחין בכ"מ באיזה יום קדשו ב"ד את החדש. ובכ"מ ששלוחי ב"ד מגיעין אין נוהגין שאר המועדות אלא יום אחד. ואשר אמרתם בעבור א"י ביו"ט של ר"ה, כך אמרנו: כדי שיעשו כמנהג הראשונים ולא ישנו ממנהג אבותיהם נוחי נפש.

(תרא"ש, ביצה ה, א)

מנהגי ישורון

נפתלי בן-מנחם

אחת היא ואין לשבת עד שהחזון מסיים את הברכה.

סדר נשיאת כפיים

הכהנים עוקרים את רגליהם ויורדים לנטילת ידים בזמנים קבועים. בשבת: בתפילת שחרית כש-החזון אומר: ושמרו. בתפילת מוסף כשהוא אומר: יהי רצון מלפניך.

בשלוש רגלים ובראש השנה: בתפילת שחרית כשהחזון אומר: ותתן לנו. בתפילת מוסף, בשלוש רגלים, כשהחזון אומר: והביאנו לציון עירך ברינה. ובתפילת ראש-השנה אחר השופרות.

ביום הכיפורים, בתפילת שחרית ובתפילת מוסף אחר הווידי: ואתה רחום מקבל שבים. בתפילת נעילה כשהוא פותח בתפילה: אתה נותן יד לפושעים.

הכהנים עולים לדוכן, בהתאם לדין, ב"רצה".

פתיחת הארון

הוצאת ספר התורה. החזון פותח "אין-כמוך באלהים" והקהל שר יחד עמו "אב הרחמים", פותחים את ארון הקודש ב"ויהי בנסוע הארון" והקהל קם על רגליו. אבל יש שקמים מכסאו-תיהם כבר ב"אב הרחמים" ושוכחים שקמים לכבוד פתיחת הארון.

הסרת הטלית

נוהגים לישב בשבת בבוקר ב"אדון עולם" ולא להסיר את הטלית אלא בסוף. תיירים וזרים שאינם יודעים מנוהג זה רצוי להסב תשומת-לבם על כך, שישבו במקומם ולא ימהרו בהסרת טליתותיהם.

יתגדל ויתקדש

קולות, אחרי שהוחלט להמשיך בפרסום "טורי תגדל ויתקדש". ישראל מייזליש, החזון הראשי, מדייק ואומר כך. לעומת זאת אומר משה קצנלבוגן, חזן המשנה: תגדל ויתקדש. משה שאלתיו פעם על כך אמר לי, שכך גורס בעל "חפץ חיים" ב"משנה ברורה".

בסידורי הדווקנים שבידי: אוצר התפלות, עבודת ישראל (וכבר הארכתי בספרי תוצאות חיים... שהנקוד הנכון הוא יתגדל ויתקדש, בפתח, עמ' 129), זאב היידנהיים, ועוד: יתגדל ויתקדש. הקדיש חובר בארמית. יתגדל ויתקדש הוא הנוסח הארמי. לעומת זה יתגדל ויתקדש נוסח עברי הוא ואין הוא משתלב בהמשך הארמי.

בואי בשלום

אנו נוהגים לקום ולפנות למערב ולומר: בואי בשלום עטרת בעלה. אבל פנייה זו למערב, יפה כשהיא סמוכה ל"בואי בשלום" לא ל"ימין ושמאל תפוצי".

שימו לב, שהמתפללים הוותיקים של "ישורון" אינם קמים מכסאותיהם אלא סמוך ל"בואי בשלום".

תפילת 'ברכה' בשלימותה

החזון אומר: ברכו את ה' המבורך. הקהל משיב: ברוך ה' המבורך לעולם ועד. החזון חוזר ואומר: ברוך ה' המבורך לעולם ועד.

יש גדולים וטובים שאין להם סבלנות לעמוד עד שהחזון חוזר ואומר: ברוך ה' המבורך וכו', אלא מתיישבים לאחר שאמרו בחטיפה: ברוך ה' המבורך וכו' ואינם יודעים שהכל תפילה

הסתדרות ישרון מביאה בזה את החידון באגדות חז"ל שנערך ביום ירושלים לזכרה של הגב' רבקה רבינוביץ, ע"ה (התשובות הנכונות ניתנות ליד כל שאלה).

בחידון זה זכו בפרסים הנערים:

(א) ישי בר בסך — 300 ל"י	(ד) משה לוברבאום בסך של — 50 ל"י
(ב) דוד סומך בסך — 200 ל"י	(ה) בני להמן בסך של — 50 ל"י
(ג) שלמה אומן בסך — 100 ל"י	(ו) חנה באום בסך של — 50 ל"י

חבר השופטים היה מורכב: ד"ר מנחם בקר (מחבר השאלות והתשובות) וה"ה י. שיפטן, צבי כורר וב. קוסובסקי, מנחה החידון: הרב ש. נתן, האחראי לניקוד: מר י. לובר.

מבחן מוקדם

שאלה (1) "ארבעה נכנסו לפרדס" (=ניסו לע-סוק בחכמת הנסתר). מיהם הארבעה, ומה קרה לכל אחד מהם?

בן עזאי, בן זומא, אחר (אלישע בן אבויה) ור' עקיבא. בן עזאי הציץ ומת: בן זומא הציץ ונפגע; אחר קיצץ בנטי-עות; (כפר בעיקרי האמונה ויצא לתרבות רעה); ר' עקיבא יצא בשלום.

(4 נקודות)

שאלה (2) "כשחלה ר' אליעזר, נכנסו ארבעה זקנים לבקר". מיהם "ארבעה זקנים" אלה? ר' טרפון, ורבי יהושע (בן חנניה), ורבי אליעזר בן עזריה ור' עקיבא.

(2 נקודות)

שאלה (3) אילו חכמים נקראו "אבות העולם"? רבי ישמעאל ור' עקיבא.

(2 נקודות)

שאלה (4) על שני חכמים נאמר: "היה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה". ציין חכמים אלה. ר' עקיבא, ר' חנניה בן תרדיון.

(2 נקודות)

שאלה (5) חכם אחד הדירו אביו מנכסיו, וחכם שני רצה אביו להדירו מנכסיו. ציין חכמים אלה. יונתן בן עוזיאל, ר' אליעזר בן הורקנוס.

(2 נקודות)

שאלה (6) מי שיבח את מי במלים "אדם גדול, אדם קדוש, אדם צנוע"? ר' יוסי בן חלפתא את ר' מאיר.

(2 נקודות)

שאלה (7) "משישה דברים נתעשר רבי עקיבא". רשום דברים אלה.

משל כלבא שבוע; מן איל של ספיגה;

מן תיבה; מן מטרונה אחת; מאשתו של טורנוסרופוס; מן קטיע בר שלום.

(6 נקודות)

שאלה (8) רשום שמותיהם של עשרת הרוגי מלכות:

ר' ישמעאל, רבן שמעון בן גמליאל, ר' עקיבא, ר' חנניא בן תרדיון, ר' יהודה בן בבא, ר' יהודה בן דימא, ר' חוצפית המתורגמן, ר' חנינא בן חכניאי, ר' ישבב הסופר, ר' אליעזר בן שמע.

(5 נקודות)

ש ל ב ר א ש ו ן (10 נבחנים)

סיכובים 1—2

סדרה זו נקרא "זהה את האיש"!

עליכם לזהות איש או אנשים על פי פרט מסוים שבאגדה. לכל זיהוי נכון 2 נקודות.

בסדרה זו נקיים שני סיכובים, ונציג בס"ה 20 שאלות:

1. בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל ענף שפורח עליו — מיד נשרף.

(יונתן בן עוזיאל)

2. לא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו נכרי בשוק.

(רבי יוחנן בן זכאי)

3. דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת (רבי חנינא בן דוסא)

4. בן עשרים ושתיים שנה היה, ולא למד תורה

(ר' אליעזר בן הורקנוס)

5. בשעה שהיה עומד בבית המדרש, הרבה ספרי מינים נושרים לו מחיקו.

(אלישע בן אבויה — "אחר")

6. מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו.
(ר' פנחס בן יאיר)
 7. לא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת
ולא קישות לא בימות החמה ולא בימות
הגשמים.
(אנטונינוס ורבי)
 8. רימון מצא — תוכו אכל וקליפתו זרק.
(רבי מאיר)
 9. היה יפה-תואר ויפה-מראה, והיה דומה ל-
מלאך ה' צבאות.
(ר' חוצפית המתורגמן)
 10. בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפניו,
היה אומר: "כפתור ופרח!"
(רבי טרפון)
 11. הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמ-
ליאל ביבנה
(שמעון הפקולי)
 12. גידוהו ומת בנידיו, וסקלו בית-דין את
ארונו.
(עקיבא בן מהללאל)
 13. היו חנוונים בירושלים כל ימי חייהם.
(ר' אליעזר בר צדוק ואבא שאול בן
בטנית)
 14. לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה
אחת.
(רבן גמליאל דיבנה)
 15. כל גדולי רומי הלכו לקברו והספידוהו
הספד גדול.
(ר' יוסי בן קיסמא)
 16. כל מה שאכל, היה נראה מבחוץ.
(רבי צדוק שישב 40 שנה בתענית)
 17. הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם
(הלל הזקן)
 18. היה מתפלל על החולים
(ר' חנינא בן דוסא)
 19. הוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא
(ר' אליעזר בן עזריה)
 20. מעט היה קטן משמואל הרמתי.
(שמואל הקטן — מחכמי יבנה)
 21. היה מבקש לזרו את התלמידים
(רבן יוחנן בן זכאי)
 22. היו פניו מאירות כאור החמה, וקרנותיו
- יוצאות כקרנותיו של משה
(ר' אליעזר בן הורקנוס)
23. מקטנותו ועד סוף ימיו לא התקוטט עם
חבריו, בין בדבור בין במעשה
(ר' אליעזר בן שמעון)
24. היה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה
(ר' יהודה בר אילעי)
- פיכוכ 3
- חכמי האגדה מבטאים הערכתם לפעלם של
גדולי הדור, על-ידי ציון דבר שבטל במות חכם
זה או אחר.
- לפניכם מאמרים הפותחים בנוסח "משמת
פלוני", ועליכם להשלים במדויק כל מאמר.
לתשובה מדויקת 2 נקודות.
1. משמת רבי מאיר
(בטלו מושלי משלים)
 2. משמת רבן גמליאל
(בטל כבוד תורה)
 3. משמת רבי יוסי
(פסקה הבינה)
 4. משמת רבי אליעזר
(נגנו ספר התורה; נגנו ספר החכמה)
 5. משמת רבי יהושע
(בטלה עצה ומחשבה)
 6. משמת רבי חנינא בן דוסא
(בטלו אנשי מעשה)
 7. משמת רבן יוחנן בן זכאי
(בטל זיו החכמה)
 8. משמת רבי עקיבא
(בטל כבוד התורה, בטלו זרועי תורה
ונסתתמו מעיינות החכמה)
 9. משמת רבן שמעון בן גמליאל
(עלה גובאי (=מין ארבה) ורבו צרות)
 10. משמת רבי
(בטלה ענוה ויראת חטא. נוסח ב': בטלה
קדושה)
 11. משמת רבי יוסי (בן חלפתא)
(פסקה הבינה. נוסח ב': משכו הצינורות
בציפורי דם מרוב אבילות)
 12. משמת יוסי בן יעזר איש צרדה ויוסי בן
יוחנן איש ירושלים
(בטלו האשכולות)

ש ל ב ש נ י (8 נבחנים)

סיכובים 4-5

סדרה זו נקראת "מי אמר למי?"

עליכם לקבוע מי מדבר אל מי בכל אחד מהמאמרים הבאים. לכל זיהוי שלם 2 נקודות. בסדרה זו נקיים שני סיכובים, ונציג בס"ה 16 שאלות.
מי אמר למי

1. כשם שנטעו אבותי לי, כך אטע אני לבני. (נוטע התרוב לחוני המעגל)
2. אתה נאה דורש ונאה מקיים (רבן יוחנן בן זכאי לתלמידו ר' אליעזר בן ערר)
3. מי שאמר לשמן וידלק, יאמר לחומץ וירלק (רבי חנינא בן דוסא לבתו)
4. כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם! (רבן גמליאל לתלמידיו ר' יוחנן בן גודא ור' אלעזר חסמא)
5. כל שלושה ושלושה שעמדו בית-דין על ישראל, הריהו כבית דינו של משה (ר' דוסא בן הרכינס לר' יהושע בן חנניה)
6. הבריות אומרים: ישתמש אדם בכוס של זכוכית יום אחד, ולמחר תושבר (ר' אליעזר בן עזריה לאשתו)

7. עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום, ואתם עוסקים בכבוד הבריות?

- (ר' צדוק לר' אליעזר ור' יהושע)
8. קח לך אישה ותוליד לך בנים, ואתה מוליך כם לבית הספר (הורקנוס לר' אליעזר בנו)
 9. כל הפורש ממך, כפורש מן החיים (ר' טרפון לר' עקיבא)
 10. הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכין (ר' יהודה בן בבא לתלמידיו)
 11. יש רוצה ואין לו, ויש שיש לו ואינו רוצה (ר' פינחס בן יאיר לרבי)
 12. יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם (שמעון בן שטח לחכמים שדני את ינאי המלך)
 13. מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובים (עקיבא בן מהללאל לבנו)
 14. יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם (רבן יוחנן בן זכאי לפני מותו)
1. כמה קשה לצאן שרועה בין שבעים זאבים (אדריינוס לר' יהושע בן חנניה).
 16. בוא בשלום, רבי ותלמידי! (רבן גמליאל לר' יהושע בן חנניה)

המשך החידון בחוברות הבאות

ויהי בישרון

אור ליום כ"ה במנ"א ש"ז נתקיימה האספה השנתית לענייני התקציב והיו נוכחים בה 22 חברי ההסתדרות.
גזבר הכבוד הגיש את המאזן המאושר ע"י רואה חשבון הכבוד, מר אבנר שגור, לשנת תשל"א ואת הצעת התקציב לשנת תשל"ב המסתכמת ב-298,000 ל"י. ההצעה אושרה ברוב קולות אחרי שהוחלט להמשיך בפרסום "טורי ישרון" — שש חוברות לשנת —, בהופעות מקהלת ישרון שרכשה לעצמה מוגיטין ובעידוד פעולות הנוער, בתיאום עם עיריית ירושלים.

יו"ר הוועד הפועל הביא בפני האספה הכללית הצעת הוועד הפועל לניצול המגרש הפנוי על ידי הקמת בנין למרכז קהילתי דתי, בשיחוף עם תורם מחו"ל והעירייה ושאתה מקרנותיה תטיל על עצמה את הוצאות ההחזקה ואת צוות העובדים. תיקרא אספה כללית מיוחדת לפני חתימת הסכם הנמצא עדיין בעיבוד ע"י היועצים המשפטיים של כל הצדדים המעוניינים.
נבחרה מחדש ועדת הביקורת של הסתדרות ישרון בראשותו של הרב ד"ר מ"ז סולת. ההוצאות המתקיימות בעונת הקיץ בין תפלות

TUREI YESHURUN

Monthly published by the Yeshurun Organization, Jerusalem

Editor: Moshe I. Stern

Editorial board: N. Ben-Menahem, B. Kosovski, S. Nathan

Postal address P.O.Box 7018 Jerusalem, Israel

Single copy — \$ 1, Subscription price, 1 year, \$ 10

בשק פ' בלק: רמני אריאל לוי מארה"ב —
ברכו הרב ברנרד צ'ריק.
בש"ק פ' פנחס: גדעון מאיר אברמי מירושלים
— ברכו הרב שמואל נתן.
בש"ק פ' עקב: ברוך ויסקין מארה"ב — ברכו
הרב פרופ' ד"ר חיים לזין.
בש"ק פ' שופטים: עדני רו מירושלים — ברכו
הרב פרופ' ד"ר ישראל אברהמס.
בש"ק פ' נצבים-וילך: אלחנן פרידלנדר מירושלים
— ברכו הרב שמואל נתן.

ולא יוסיפו לדאבה עוד .

חברי הסתדרות ישרון ומתפללי בית הכנסת
המרכזי משתתפים באבלם של חברינו זקן הרב-
נים של קהילת ישרון, ניר-יורק, הרב יוסף חיים
לוקשטיין במות עליו אחיו ז"ל; חנוך מרצבך
במות עליו אחותו ע"ה והד"ר שמעון צמח במות
עליו אביו ז"ל, רבי אלחנן, איש גבעת ברנר
בגיל 101, שנמנה על מתפללי בית הכנסת בתפי-
לות החג במשך עשרות בשנים.

מנחה וערבית בשבתות משכו קהל רב והסתיימו
בש"ק פ' נצבים-וילך. לקראת עונת החורף החל
מש"ק פ' בראשית תערכנה דרשות בלילי שבת.

יעמדו על הברכה

חברינו קלוגימוס הס, עו"ד מאיר סילברסטון
ובתיהם לרגל נשואי בניהם נ"י, זאב בלומנצווייג,
שמואל דב גבריהו-גוטסמן ושמחה רלב"ג ובתי-
הם לרגל נשואי בנותיהם שת', חבר תועד הפועל,
הד"ר מ"א סבו וביתו לרגל אירוסיו בתו שת',
חברנו פנחס עמירם וביתו לרגל הולדת הנכדה,
חברנו מרדכי בן-חיים וביתו בתגיע נכדו למצוות,
וכן חברנו הפרופ' ד"ר משה גושן-גוטשטיין
בתגיע בנו נ"י למצוות.

בבית הכנסת המרכזי ישרון הגיעו למצוות:
בש"ק פ' שלח: משה יום-טוב מלקין מארה"ב
— ברכו הרב שמואל נתן.

בש"ק פ' קרח: גרגורי ויצ'ל מארה"ב — ברכו
ר' ברוך דובדבני.

שולח
ירושלים
408